

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ב"ה

תיק 960545/4

בבית הדין הרבני האזורי ירושלים

לפני כבוד הדיינים:

הרב שלמה שטסמן – אב"ד, הרב ציון לודאילוח, הרב אליהו אריאל אדרי

התובעת: פלונית (ע"י ב"כ: טו"ר צבי גלר, עו"ד ישראל אדלשטיין,
עו"ד עזראל שאול קרבצוב וטו"ר זיו ברקוביץ)

נגד

הנתבע: פלוני (ע"י ב"כ עו"ד עדו דיבון)

הנדון: הגדרת חובת 'די מחסורם' במזונות ילדים

פסק דין¹

לפנינו תביעת האם לחיוב האב במזונות שני ילדיו בסך 15,000 ש"ח.

מדובר בהורים וילדיהם שהורגלו לרמת חיים גבוהה בהרכבה מהממוצע. עמד לרשותם באופן קבוע רכב שכור עם נהג אישי, הם נסעו לחופשות בחו"ל ובבתי מלון בארץ, התגוררו בבית מפואר, וכללו של דבר חיו ברווחה כלכלית.

לכל האמור לעיל הציגה האם אסמכתאות.

האב אינו חולק על העובדה שאכן ההורים וילדיהם חיו ברמת חיים גבוהה, אולם טוען כי החזקתו נעשתה על ידי בני משפחתו, ולו עצמו אין רכוש. הכנסותיו השוטפות הן ממלגה שהוא מקבל כאברך, ומדמי שכירות דירתו שבפרויקט [...] בסך 4,800 ש"ח לחודש. הדירה הנ"ל רשומה על שם שני ההורים.

בדיון שנערך התברר כי אף אם נאמר שהעובדות הן כפי שאומר האב, בכל זאת יש בידו נכסים העולים לסך רב.

בידי האב סכום זמין של 650,000 דולר המופקד בחשבון הבנק שלו.

סכום זה ניתן לו, לדבריו, כדי להקים בו ישיבה בעתיד. למרות זאת, כאשר היה בדבר צורך משך מחשבון זה סכומים גדולים למחייתו בסך של כ-80,000 דולר. טענתו היא שקיבל לשם כך את הסכמת בני משפחתו שהם שנתנו לו סכום זה.

¹ ערעור על פסק דין נדון בתיק (רבני גדול) 967261/4 פלוני נגד פלונית (התשע"ח – 2018). הערעור נדחה ולמעשה הכריע בית הדין הגדול להגדיל את חיוב המערער ולהעמידו על קרוב לחיוב שבדעת המיעוט שבפסק דין זה. על פסק הדין שבערעור זה הוגשה עתירה לבית המשפט העליון (בג"ץ 780/19 פלוני נ' בית הדין הרבני הגדול ירושלים (3.2.2019)) שבה טען העותר כי בית הדין הגדול, בדונו בערעורו שבו ביקש להפחית מחיובו, לא היה רשאי אלא לקבל את הערעור או לדחותו ולהותיר את החיוב על כנו, אך לא להגדיל את החיוב. העתירה נדחתה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

נמצא אפוא שסכום זה ניתן לאב במתנה, ואף אם יועד לצרכי ישיבה אין מדובר בכספי הקדש, והא ראייה שיכל להשתמש בסכומים הגבוהים הללו לצרכים שוטפים.

האם עותרת לקבלת מחצית סכום זה ועניין זה נידון בפני עצמו, אולם אפילו יוכרע כדבריה, עדיין נותר בידיה של 325,000 אלף דולר.

בנוסף, על שם האב רשומה דירת פנטהאוז בעיר שדה, שגם בעניינה עתרה האישה לקבלת מחציתה, וכך רשומה על שמו מחצית דירה בפרויקט [...] שלגביה עותר הוא לקבלת 80% ממנה. עולה אפוא שלכל הפחות בידי שני חצאי דירות, ובהערכה כללית שווי שתי המחציות מאפשר לו לקנות דירה לעצמו ובנוסף יוותרו בידיה כמה מאות אלפי שקלים.

נמצא שבידיה לכל הפחות סך של 325,000 דולר ועוד כמה מאות אלפי שקלים.

האב הצהיר שלפרנסתו השוטפת אינו נצרך לסכום זה, ואם כן כולו פנוי למזונות ילדיו.

ממוצע גיל הילדים נכון ליום הגשת התביעה הוא ארבע וחצי, נמצא שעד גיל שמונה עשרה מחויב האב בכמאה ושישים תשלומים. בהערכה כללית עולה שבידיה כיום סך הקרוב ל-10,000 ש"ח לחודש – בהנחה שיוותרו בידיה רק מחצית מהסך של 650,000 דולר הנ"ל, וכל זה בלא להתחשב בהכנסות עתידיות.

עולה שהסכום שאותו תובעת האם לפרנסת שני ילדיהם מצוי רובו ככולו בידי האב ואם יתקבלו תביעותיו, בידיהם כפליים מסכום זה.

נקודת הדיון אפוא אינה יכולתו הכלכלית של האב, שכן בידו סכום כסף המאפשר לו לכלכל את ילדיו לפי תביעת האם, והשאלה העומדת לדיון היא אם האב מחויב במזונות ילדיו בסכום זה. קודם שנבוא לדיון פרטני נדון בעיקרון, והוא: האם מן הדין מחויב אב במזונות ילדיו לפי רמת החיים שהורגלו אליה?

חיוב האב במזונות ילדיו מדין צדקה 'די מחסורם'

מדינא דתלמודא מחויב האב במזונות 'קטני קטנים' בלבד. שיעור החיוב במזונות אינו לפי כבודו וכבודם אלא לפי שיעור בינוני שהוא השיעור שמחויב בו עני שבישראל.

כך מבואר מדברי הרמב"ם (הלכות אישות פרק יג הלכה ו); החלקת מחוקק (אבן העזר סימן עא ס"ק א וסימן עג ס"ק ו); הבית שמואל (אבן העזר סימן עא ס"ק א); הגר"א (בביאורו לחושן משפט סימן עג ס"ק ט) ועוד מקורות רבים. הארכנו בעניין זה בשו"ת שחר אורח (חלק א סימן יא).

חיוב נוסף הוא חיוב האב במזונות ילדיו מדין צדקה. חיוב זה אינו בכל אדם אלא באמיד, וכפינן ליה על כרחיה כמבואר בגמרא (כתובות מט, ב).

בסוגיות הגמרא ובדברי הפוסקים הובא דין זה של חיוב האב במזונות ילדיו שאינם קטני קטנים.

כך עולה מדברי הגמרא (כתובות סה, ב): "אף על פי שאמרו אין אדם זן את בניו ובנותיו כשהן קטנים אבל זן קטני קטנים. עד כמה עד בן שש."

בגמרא (כתובות מט, ב) דנו בחיוב צדקה בהקשר לתקנת אושא שיהא אדם זן את בניו "כשהן קטנים", הרי שחיוב צדקה שנאמר באמיד ביחס לקטנים נאמר, ועניינו להוסיף חיוב בגיל שהוא מעבר לגיל של קטני קטנים.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

כך מבואר ברא"ש (כתובות פרק ד סימן יד), ושם כתב נפקא מינא שבמזונות קטני קטנים, שחייבם מן הדין, חייב האב אפילו יש להם משלהם. כך עולה מדברי הרי"ף (כתובות שם); תוספות (שם דיבור המתחיל "כשם" ודיבור המתחיל "אכפיה"); תוספות רי"ד (שם); הר"ן (דיבור המתחיל "ת"ש" ודיבור המתחיל "על כרחיה"); המאירי (שם ד"ה "אמר המאירי") ועוד.

וכן הביא הרמב"ם (הלכות אישות פרק יב הלכה יד) שחייב אדם במזונות בניו ובנותיו עד שיהיו בני שש. ועוד כתב (שם הלכה טו) שבאמיד מוציאין ממנו בעל כורחו משום צדקה עד שיגדלו. וכן כתבו הטור והשולחן ערוך (אבן העזר סימן עא סעיף א) וחילקו בין קטני קטנים שמחויב לזונם אפילו יש להם נכסים לקטנים שחייב מדין צדקה כשאין להם, וכן כתב הבית שמואל (שם ס"ק ב) ועוד.

עולה מהמבואר לעיל שמדין צדקה חייב האב במזונות ילדיו אף למעלה מגיל שש.

לא התבאר בהדיא בדברי הגמרא הראשונים והפוסקים הנ"ל אופן נוסף של חיוב צדקה שיש לדון בו, והוא החיוב לפרנס את ילדיו 'די מחסורם'. יש בזה נפקא מינה לעניין קטני קטנים – שאם חייב לפרנסם די מחסורם, יתחייב אב אמיד בשיעור מזונות גבוה יותר מעני בישראל. נפקא מינה יתרה יש לעניין קטנים מגיל שש ומעלה – אם נאמר שמדין צדקה לא זו בלבד שחייב לזונם אלא חייב לזונם די מחסורם, דהיינו לפי רמת החיים שהורגלו אליה, אם האב אמיד עד כדי כך.

והנה מצאנו לכמה מרבתינו האחרונים שכתבו שאם האב אמיד מחויב הוא לזון את בניו מדין צדקה די מחסורם אשר יחסר להם.

זה יצא ראשונה, רבן של כל בני המערב הרה"ג רבי שאול אבן דנאן זללה"ה בשו"ת הגם שאול (חלק א סימן כ) – שם דן בביאור לשון מר"ן השולחן ערוך (סימן עא סעיף א) שכתב שבאמיד כופין אותו ליתן לבניו "צדקה המספקת להם" וביאר את דבריו כך:

והן אמת כי ראוי לנו להבין לשון רבותינו באמרם "צדקה המספקת להם" למאי אתמר – האם למעט כמו שכתב הרב שופריה דיעקב ז"ל זה אי אפשר כמ"ש.

בכך הנראה לעניות דעתי שאדרכא לחיובא אתי ההוא מאמר "צדקה המספקת להם" יען דינא הוא באחרים שכפי השגת יד הנותן חובת הצדקה כמו שכתב רבינו הרמב"ם ז"ל (בהלכה ה הנזכרת) ושם באר עוד וזו לשונו: "וכמה, עד חמישית נכסיו מצוה מן המובחר ואחד מעשרה בינוני, פחות מכן עין רעה, ואפילו עני המתפרנס מן הצדקה חייב ליתן לאחר." ע"כ.

ואם כן בדרכי הצדקה, אם השיעור הנזכר הספק למקבל הלא טוב, ואם לא יתן השיעור ההוא אף אם לא הספק לו לדי מחסרו, ואף אם התשעה חלקים הנשארים לנותן המה בהרוחה לפרנסתו אפילו הכי לא איכפת ליה, ולא אבעי ליה לספק כל צורכו של עני כי יצא ידי חובתו, ועל אחרים רמיה חיובא לתת גם כן ולשלם לעני, כל זה באחרים שחובתם על הכל, אבל בבנים אין הדבר כן כי אין חובתו על אחרים או על הקופה של צדקה רק אם אין להם אב או קרוב הראוי ליתן להם כמו שכתב הרדב"ז ז"ל (חלק א סימן תכט), ועיין הדרישה (בריש סימן עא ס"ק ג) בשם רמ"א, עיין שם. בכך חובת האב לספק צורכיהם המצטרך כפי יכולתו אף ביותר מהנהו שיעורי של צדקה האמורים בדברי רבינו בהלכות מתנות עניים, ועל זה כיוונו רבותינו במאמרם צדקה "המספקת להם" לשלול הנהו שיעורי האמורים בתורת הצדקה כי בבנים אף שמתורת צדקה חייבוהו רז"ל בתוספת חובה אתמר בהספקת מחייתם כי אין להם על מי להשען מצדקתם של אחרים כי כולם פטורים מהם כמו שכתבתי. וד"ק.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

מבואר בדבריו שחיוב צדקה אינו רק כעניי שבישראל, אלא לספק לילדיו כל צרכיהם וכלול בזה גם לספק להם די מחסורם אשר יחסר להם וכפי שהורגלו לחיות ברמת חיים מסוימת.

וכן כתב שם עוד שבאדם דעלמא מחויב בצדקה רק עד חומש נכסיו "אף אם לא הספיק לו לדי מחסרו" מה שאין כן אב כלפי ילדיו.

ועל ידו השני, בספר משפטי שמואל (לגרש"ב ורנר סימן י אות ג) כתב שלמעשה נוהגים בתי הדין לחייב את האב במזונות העשיר לפי עשרו והעני לפי עוניו, וביאר שהוא משום צדקה ולא משום רמת חייו של האב, אלא משום רמת החיים שאליה הורגל הבן ולכן נותנים לו 'די מחסרו אשר יחסר לו', כמבואר בכתובות (דף סז ע"ב). וכתב שבית הדין כופין אותו על שיעור זה כפי שכופין על הצדקה.

והחוט המשולש מורי ורבי הגר"ש ישראל זצ"ל בספר חוות בנימין (חלק ב סימן מב אות ב), שם פשיטא ליה שהחיוב באמיד הוא ככל דיני צדקה, ומחויב בזה "די מחסרו" של בן ולפי מה שהורגל.

בשו"ת הגם שאול הנ"ל הביא מקור לדין זה משו"ת מהרשד"ם (יורה דעה סימן קסו).

המהרשד"ם שם הביא דברי אחד מחכמי מצרים שאינו נוקב בשמו, אך מכנהו 'זקן ונשוא פנים' שדן בעניין, וכתב "אי אמוד טובא כופין אותו אפילו כשיגדילו ליתן צדקה המספקת דהיינו 'די מחסרו' כיון שהוא עשיר", וחלק עליו המהרשד"ם שאין צורך שיהיה אמיד טובא "דפשיטא דאמיד ועשיר הכל דבר אחד אלא שאמיד לשון תלמוד ועשיר לישנא דקרא".

לעניות דעתי יש להוכיח ממקורות נוספים הלכה זו שהאב חייב במזונות ילדיו די מחסורם אשר יחסר להם אם אמיד הוא ויכול לפרנסם לפי שיעור זה.

מקור הדין בגמרא בכתובות (דף סז ע"ב):

תנו רבנן: "די מחסרו" – אתה מצווה עליו לפרנסו ואי אתה מצווה לעשרו, "אשר יחסר לו" – אפילו סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו. אמרו עליו על הלל הזקן שלקח לעני בן טובים אחד סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו. פעם אחת לא מצא עבד לרוץ לפניו ורץ לפניו שלשה מילין.

בגמרא שם מבואר שדין זה של צדקה "די מחסרו אשר יחסר לו" נוהג לא רק באדם שירד מנכסיו, אלא גם במי שהתייתם מאביו וכתוצאה מכך אין אביו מפרנסו, נוהג גם בו דין צדקה די מחסרו.

זו לשון הגמרא שם: "תנו רבנן: יתום שבא לישא שוכרין לו בית ומציעין לו מטה וכל כלי תשמישו ואחר כך משיאין לו אשה שנאמר 'די מחסרו אשר יחסר לו'".

והרמב"ם (הלכות מתנות עניים פרק ז הלכה ה) כתב: "בא העני ושאל 'די מחסרו' ואין יד הנותן משגת נותן לו כפי השגת ידו." מבואר בלשון הרמב"ם שחיוב זה של נתינת צדקה לעני "די מחסרו" אינו מוטל על הציבור אלא גם על כל יחיד אם ידו משגת.

וכך נראה מלשון מר"ן בשולחן ערוך (יורה דעה סימן רמט סעיף א): "שיעור נתינתה אם ידו משגת יתן כפי צורך העניים ואם אין ידו משגת כל כך יתן עד חומש נכסיו מצוה מן המובחר."

אומנם עוד כתב הרמב"ם (הלכות מתנות עניים פרק ז הלכה ז): "ועני המחזר על הפתחים אין נזקקין לו למתנה מרובה אבל נותנין לו מתנה מועטת." ומקורו מדברי הגמרא (בבא בתרא דף ט ע"א).

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

לכאורה סותרים דברי הרמב"ם אלו את אלו, שמדבריו בפרק ז' הלכה ז' עולה שאין חיוב לתת "די מחסרו" לאדם פרטי שלא כדבריו באותו פרק בהלכה ה'.

הטור (יורה דעה סימן רנ סעיף א) כתב: "ומסתברא כדברי הרמב"ם שעל כל אדם קאי דכיון שהוא מחזור אין האחד צריך ליתן לו די מחסרו."

חילק הטור בין עני המחזור על הפתחים ושואל צדקה מכמה אנשים שבזה אין חיוב לכל אחד מהם לתת לו "די מחסרו" לעני שאינו מחזור על הפתחים שגם אדם יחידי מחויב לתת לו די מחסרו.

הנה לדעת הטור מבואר שהאב חייב לזון את ילדיו די מחסורם אשר יחסר להם כפי שכל אדם יחיד חייב בצדקה לפי שיעור זה.

אולם מר"ן הבית יוסף שם השיג על דברי הטור וזו לשונו:

ועוד שכתב דכיון דהוא מחזור על הפתחים אין האחד צריך ליתן לו די מחסרו, דמשמע שאם אינו מחזור על הפתחים צריך האחד לתת לו מחסורו. ודבר תימה הוא דלמה לא יודיע צערו לרבים ובין כולם יתנו די מחסרו.

גם לדעת מר"ן נראה שהאב חייב במזונות ילדיו די מחסורם, שכן לא חלק מר"ן על עיקר הדבר, ומודה הוא שחיוב צדקה מוטל גם על היחיד לפרנס את העניים די מחסורם, אלא שקושייתו על דברי הטור הייתה שכיון שיש עוד אנשים היכולים לפרנס עני פלוני – יתחלקו ביניהם ואין להטיל את כל שיעור פרנסתו על אחד מהם. כל זה נכון בעני דעלמא, אך בבנים שיש להם אב היכול לפרנסם היעלה על הדעת שיודיעו צערם לרבים? בצדק יאמרו להם הרבים: "לכו אל אביכם." לכן נראה שיודה מר"ן לעניין מזונות ילדים שיש להטיל את חיוב הצדקה "די מחסרו" במלואו על האב.

וכן נראה לדקדק מדברי הרמ"א (יורה דעה סימן רנ סעיף א) שפסק כדברי הבית יוסף, וזו לשונו: "אבל אין היחיד מחוייב ליתן לעני "די מחסרו" אלא מודיע צערו לרבים ואם אין רבים אצלו יתן לו היחיד אם ידו משגת וכמו שנתבאר בסימן רמ"ט." ונראה פשוט שבן אצל אביו הווי כאין רבים אצלו.

והנה מדקדוק דברי הרמ"א התיישרה גם סתירת פסקי השולחן ערוך (יורה דעה בסימן רמט ובסימן רנ) שהזכרנו לעיל, שהחיוב היסודי הוא שכל יחיד חייב לפרנס את העניים די מחסורם, וזה מה שכתב הרמ"א "וכמו שנתבאר בסימן רמ"ט" אלא שאם חיוב זה יכול להתחלק אין מוטל על אדם יחיד לשאת בכולו. ובבנים ואביהם חזר הדבר לעיקר הדין המפורש ברמב"ם (מתנות עניים פרק ז הלכה ה) ובשולחן ערוך (סימן רמט סעיף א).

כדברים הללו כתב הגאון הרב ברוך רקובר (קובץ התורה והמדינה חלק יג עמ' תצג) והסיק כך לדינא.

בשולי הגיליון השיגו העורך:

אם מעיקר הדין החובה מוטלת על הציבור כולו אלא שאין הוא ממלא חובתו, מניין לנו שחובה זו חוזרת על האב למלא כל מחסורו. ולא כתב הרמ"א אלא אם אין רבים אצלו, אבל אם ישנם ואינם נשמעים אין לנו.

ולעניות דעתי הדברים פשוטים, שהחיוב היסודי חל על היחיד לפרנס את העניים די מחסורם וכפי שהתבאר לעיל.

והנה עורך התורה והמדינה הוא הגאון הרב שאול ישראלי זצ"ל, והוא ניהו כתב בספרו חוות בנימין (חלק ב סימן מב) שחייב בכל מחסורו של בן אף שלא הביא מקור לדבריו.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

הערתו בשולי קובץ התורה והמדינה היא משנת תשכ"ב, ואילו התשובה בחוות בנימין היא מפסק דין (פד"ר ט עמ' 263) שניתן בשנת תשל"ד. נראה שכשהוצרך לעניין זה לדינא תבריה לגזיזיה.

ורבים מהפוסקים חלקו על דברי מר"ן והרמ"א ונקטו כדעת הטור – עיין ב"ח (יורה דעה סימן רנ סעיף א), גר"א (שם ס"ק ג) ועוד. האריכות אך למותר, וענייננו לברר כאן שגם לדעת מר"ן והרמ"א חייב האב לזון את ילדיו מדין צדקה די מחסורם אם יש סיפק בידו, ואינו יכול לחלוק חיובו זה עם אחרים.

וכן ביאר בדעת מר"ן בשו"ת הגם שאול (חלק א סימן כ) – הובאו דבריו לעיל. וכן כתב בערוך השולחן (יורה דעה סימן רנ סעיף ה) שאם אין רבים אצלו או שאינם רוצים ליתן, חייב לפרנס לבדו את העניים די מחסורם גם לדעת מר"ן הבית יוסף.

יש להביא מקור נוסף, ממה שכתב הבית יוסף (יורה דעה סימן רנא סעיף ד), וזו לשונו:

כתב הרשב"א בתשובה (חלק ג סימן רצב) דכופין את האב לזון בנו עני ואפילו הוא גדול כופין אותו יותר משאר עשירים שבעיר וקודם להם ואינו יכול לומר שיפרנסוהו גבאי צדקה עם שאר העניים.

וכן פסק בשולחן ערוך (שם).

לא כתב מר"ן במפורש שדין זה נכון גם לעניין "די מחסרו", אך לאור דבריו בבית יוסף (סימן רנ), נראה שהוא כמפורש שכל טעמו לפטור אדם יחיד מחיוב "די מחסרו" היה משום שיכול העני להודיע צערו לרבים, אך בכך – אם יודיע צערו לרבים – יאמרו לו "זיל אצל אביך", וכנ"ל.

וכן כתב בשולחן ערוך (יורה דעה רנז סעיף ח) שמי שיש לו קרובים עשירים אין גבאי העיר מחויבים לפרנסו.

מקור דברי מר"ן מסוגיה ערוכה בנדרים (דף סה ע"ב).

במשנה שם:

ועוד אמר רבי מאיר: פותחין לו מן הכתוב שבתורה ואומרים לו: "אילו היית יודע שאתה עובר על [...] 'וחי אחיך עמך' – שהוא עני ואין אתה יכול לפרנסו" – אמר: "אילו הייתי יודע שהוא כן, לא הייתי נודר" – הרי זה מותר.

ובגמרא שם:

אמר ליה רב הונא בר רב קטינא לרבה: נימא: "כל דמעני לאו עלי נפיל, מאי דמטי לי לפרנסו בהדי כולי עלמא מפרנסנא ליה?" אמר ליה: אני אומר כל הנופל אינו נופל ליד גבאי תחילה.

ופירש הרא"ש (ד"ה "אינו נופל"): "כשהעני אדם מוטל על הקרובים תחילה לפרנסו עד שיענינו הגבאים אם אין סיפק ביד הקרובים אז יפרנסוהו". וכן כתבו בשיטה מקובצת (שם ד"ה "לימנו"), בשם רבנו אליעזר ממין, בפסקי אור זרוע (הלכות צדקה) ובריקנאטי (סימן נו).

גם בלשון מר"ן לא התבאר להדיא אם כוונתו היא שהקרובים מחויבים לפרנסו עד לשיעור של די מחסרו.

אולם בעיון במקורם של דברים נראה שמכאן מקור שאין גבאי הצדקה מחויבים לפרנס אדם שקרוביו יכולים לפרנסו די מחסרו.

כתב המרדכי (בבא בתרא סימן תצג):

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

שאני אומר כל הנופל בעוני צריך למזונות ואינו נופל ליד גבאי תחילה, כלומר אינו מוטל על הגבאי לפרנסו אלא הקרובים מחוייבים לפרנסו ועליהם מוטל עשה "וחי אחיך עמך" תחילה – פירוש עד שיענינו בית דין אם אין סיפק לקרובים מוטל על הגבאים [...] דשמעינן מהכא דעני שיש לו קרובים עשירים שיכולים לפרנסו אין גבאי העיר חייבין לפרנסו.

מדברי המרדכי הללו, שמקורם ברבי אליעזר ממיץ, עולה שמצוות "וחי אחיך עמך" אינה מוטלת על הציבור כל שקרובי העני עשירים.

דברי המרדכי הללו הובאו בטור (יורה דעה סימן רנז) והם מקור פסק מר"ן (שם סעיף ה). ועיין רמב"ם (מתנות עניים פרק ז הלכה א):

מצות עשה ליתן צדקה לעניי ישראל כפי מה שראוי לעני אם היתה יד הנותן משגת שנאמר "פתוח תפתח את ידך לו" ונאמר "והחזקת בו גר ותושב וחי עמך" ונאמר "וחי אחיך עמך".

נראה כמבואר שמצוות עשה של "וחי אחיך עמך" נאמרה גם לעניין די מחסרו.

אם כן, עולה מדברי הראשונים והפוסקים הנ"ל שכל שיש לו קרובים עשירים אין הציבור מצווה לפרנסם, וחיוב הצדקה ובכלל זאת החיוב לפרנסם די מחסורם מוטל על קרוביהם.

עיין עוד בדברי הר"ן (נדרים דף סה ע"ב ד"ה "כל הנופל") – לדעתי אין הם סותרים את המבואר כאן, ומכל מקום אף אם יהא כן, דברי הפוסקים ברורים הם וכמו שכתב מר"ן שם.

יתר על כן כתב הרמ"א (יורה דעה סימן רנג סעיף א): "וכל מי שהוא עשיר – אסור ליתן לבניו אף על פי שהן גדולים, אם הם סמוכין על שלחן אביהם." ועיין הטעם במרדכי (בבא מציעא סימן רמא), הובאו דבריו בדרכי משה (שם).

ועוד מצאנו ראינו בשו"ת חתם סופר (יורה דעה סימן רלא) שכתב בשם מורו ההפלאה:

[...] דלהכי כתיב "כי יהיה בך" קודם "אביון" – לומר: לעניי בני ביתו וכדומה לא אמרינן 'התאב תאב קודם' אלא קודמין בכל צרכיהם אפילו לעניי עידך שאין להם מזון ומחיה כלל.

והוא כפי שביארנו שחיוב 'די מחסרו' בקרוביו קודם לחיוב לזון עניים דעלמא כדי חייהם.

ורבן של בני המערב הרה"ג ר' שאול אבן דנאן זצ"ל ביאר בשו"ת הגם שאול (חלק א סימן כ) בדעת מר"ן בשולחן ערוך (יורה דעה רנא סעיף ד) שחייב האב לספק כל צורכיהם של בניו די מחסורם שלא כשאר עשירים שאינם מחוייבים לספק את כל צורכי העניים, ואם כי לא הזכיר את דברי הבית יוסף (בסימן רנ) הדברים עולים בקנה אחד עם הנאמר לעיל בביאור דברי מר"ן.

וראיתי בקונטרס אחרון להפלאה (אבן העזר סימן עא אות ב) שביאר בדעת הבית שמואל (שם ס"ג) שאין בית דין כופין על הצדקה לעניין הא דהקרוב קרוב קודם, אולם מסקנתו גופו היא שלא כך – יעוין שם. ונראה שסברתו הראשונה יחידאה היא כלפי כל הנך פוסקים שהובאו כאן, כמבואר בדברי המרדכי (בבא בתרא סימן תצג) ומר"ן (יורה דעה סימן רנז סעיף ה) שכל שקרוביו עשירים מוטלת עליהם מצוות הצדקה לפרנס את קרובם.

די בכל האמור לעיל על מנת לברר הלכה זו שכל שהאב אמיד מחויב הוא מדין צדקה לזון את בניו ובנותיו די מחסורם אשר יחסר להם ואף אם גדולים הם.

יש להוסיף כאן מקור נוסף לחיוב האב, מקור שאינו נובע מהלכות צדקה הכלליות אלא מיוחד למזונות בניו ובנותיו, והוא תקנת אושא.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

בגמרא (כתובות דף מט ע"ב):

אמר רבי אילעא אמר ריש לקיש משום רבי יהודה בר חנינא: באושא התקינו שיהא אדם זן את בניו ואת בנותיו כשהן קטנים. איבעיא להו: הלכתא כוותיה או אין הלכתא כוותיה? תא שמע: כי הוו אתו לקמיה דרב יהודה אמר להו: "יארוך ילדה ואבני מתא שדיא." כי הוה אתו לקמיה דרב חסדא אמר: כפו ליה אסיאתא בציבורא וליקום ולימא: "עורבא בעי בניה, וההוא גברא לא בעי בניה."

ופרש רש"י: "תא שמע – דלית הלכתא כוותיה אלא מימר אמרינן ליה ואולי יכלכלם ויזון אבל מיכף לא כייפינן."

רש"י ביאר שממה שלא כפו האמוראים מן הדין לזון בניו ובנותיו נלמד דליתא לתקנת אושא, שלא תיתכן תקנה שאין כופין עליה.

בדרכו של רש"י הלכו תוספות רי"ד (שם ד"ה "ת"ש") והר"ן (שם ד"ה "ת"ש"). וכן משמעות הראשונים שדנו בחיוב מזונות בנים ובנות שאינם 'קטני קטנים' מדין צדקה בלבד.

אולם הרמב"ם בהלכות אישות (פרק יב הלכה יד) כתב: "כשם שאדם חייב במזונות אשתו כך הוא חייב במזונות בניו ובנותיו הקטנים עד שיהיו בני שש שנים מכאן ואילך מאכילם עד שיגדלו כתקנת חכמים."

בהגהות מיימוניות (שם אות ט) על דברי הרמב"ם הללו כתב: "באושא התקינו שיהא אדם זן בניו ובנותיו כשהם קטנים – עיין שם, ופירש רש"י: עד שיביאו שתי שערות."

בספר אבני מילואים (סימן עא ס"ק ג) התקשה על דברי הגהות מיימוניות הללו, למאי הביא את תקנת אושא כיוון דמסקינן בגמרא דלית הלכתא כוותיה.

נראה שדברי הגהות מיימוניות מוסבים על דברי הרמב"ם "מכאן ואילך מאכילן עד שיגדלו כתקנת חכמים", ולבאר בא שתקנה זו תקנת אושא היא.

הדברים מבוארים גם בבית יוסף (ריש סימן עא) שכתב על דברי הטור:

ומה שכתב "ומשם ואילך מצוה לזונם עד שיהיו גדולים" – בפרק נערה שנתפתתה: "באושא התקינו שיהא אדם זן את בניו ובנותיו כשהם קטנים." ופירש רש"י: "כשהם קטנים עד שיביאו שתי שערות."

דברי הבית יוסף הם ממש דברי הגהות מיימוניות, ולפרש בא שתקנת אושא נפסקה להלכה מגיל שש "עד שיביאו שתי שערות".

וכן השולחן ערוך (אבן העזר סימן עא סעיף א) העתיק את לשון הרמב"ם וכך מתפרשים דבריו דהאי תקנת חכמים – תקנת אושא היא.

הגר"א (שם ס"ק ב) כתב שדברי השולחן ערוך צריכים עיון. קושיית הגר"א ברורה לדברי רש"י וסיעתו הנ"ל דלדינא ליתא לתקנת אושא.

אומנם כאמור, הרמב"ם, הגהות מיימוניות ומר"ן השולחן ערוך נקטו לדינא שיש לפסוק כתקנת אושא מגיל שש ועד שיביאו שתי שערות.

כן ביאר בשו"ת עזרת כהן (סימן נז) וזו לשונו:

לא רק בתורת צדקה חייב הוא לזון את בניו הקטנים – גם כשם מבני שש ומעלה, אלא מתקנת אושא כדאמרינן בגמרא (כתובות מט, ב). ולשון השולחן

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ערוך הוא (בסימן עא סעיף א) "שזנן בתקנת חכמים" – גם כשהם למעלה מבני שש. ואף על פי שהגר"א בביאוריו תמה על הלשון של השולחן ערוך שכתב על זה שהוא מתקנת חכמים וסיים בצריך עיון (שם בס"ק ב), וכונתו ז"ל היא משום דבמסקנא שם מסקינן דכפו ליה אסיאתא בציבורא ואין כופין אותו – נראה דאין זה מתקנת חכמים אלא מצוה בעלמא, אבל לא רק מחובת צדקה כי אם יותר מזה, שהרי סוף סוף מכלימין אותו על זה.

ועיין עוד באוצר הפוסקים (סימן עא ס"ק ה) שהביאו דברי אחרונים נוספים שדרכו בדרך זו. יש לעיין: כיצד יתבאר עניין זה עם הא דקיימא לן שאין כופין אדם לזון בניו מגיל שש אלא אם הוא אמיד, שכופין אותו מדין צדקה?

הפרישה (שם ס"ק א) כתב שתקנת אושא הייתה להכלימו אם לא ירצה לזון בניו שלמעלה מגיל שש, וכן כתב בעזרת כהן שם.

אך בשו"ת מהרשד"ם (יורה דעה סימן קסו) ביאר את שיטת הרמב"ם שתקנת אושא נתקנה מגיל שש ואילך ועד שלושעשרה, ועניינה להכלימו אם אינו אמיד ולכופו בשוטים אם הוא אמיד.

וכתב שאף שגם מגיל שלושעשרה חייב האב בצדקה כלפי בניו, חיוב זה הוא כחיובו כלפי כל אדם ויכול לומר להם שיפרנסו את עצמם כל שאפשר להם לעשות כן. אך מגיל שש עד שלושעשרה תיקנו חכמים באושא שכופין את אביהם מדין צדקה ואינו יכול לומר להם שיפרנסו עצמם, אף שגם לתקנת אושא אם יש לבנים נכסים פטור האב לזונם מדין צדקה.

נמצא אם כן שמתקנת אושא אלים חיוב צדקה אף באמיד וזהו ביאור דברי הרמב"ם ומר"ן.

וכן פסק לדינא בשו"ת הגם שאול (חלק א סימן כ), ובדרך זו דרך בשו"ת משפטי שמואל (סימן י) ועיין מה שנשא ונתן בזה בשו"ת משפטי שלמה (סימן לד).

לדינא נראה שמכדי מחלוקת לא יצאנו אך העומדים לפנינו נמנים עם הפוסקים כדעת מר"ן, ולדעת מר"ן חיוב האב עדיף טפי מדין צדקה הרגיל וכמו שנתבאר.

אף שאין בזה כל כך נפקא מינה לענייננו, דכולי עלמא יודו בו וכמבואר לעיל, מכל מקום אלים חיוב זה טפי לדעת מר"ן.

לדרך זו נראה שחיוב האב לזון את בניו מדין צדקה קודם לחיובו לזון את אביו, ולא כך כתב בחכמת אדם (כלל קמה סעיף א), אולם כן כתב בלשכת הסופרים (הובאו דבריו בגיליון שולחן ערוך אבן העזר מהדורת ראש פינה על הבית שמואל סימן עא ס"ק ג).

נפקא מינה נוספת נראית שאין להטיל חיוב זה על האם אף אם יש לה (ואין זו המציאות בנדון דידן), ולא כך כתב מו"ר הגר"ש ישראל זצ"ל בספרו חוות בנימין (חלק ב סימן מב), ואפשר שדבריו אזלי לשיטת רש"י, הגר"א ואבני מלואים הנ"ל.

ולעניין מקור דברי הרמב"ם ומר"ן בתלמוד:

נראה שדין הגמרא (כתובות דף סה ע"ב) שחייב אדם לזון 'קטני קטנים' היה פשוט מעיקרא.

על גבי זה הובאה תקנת אושא "שיהא אדם זן את בניו ואת בנותיו כשהם קטנים", דהיינו מגיל שש ועד שלושעשרה. ואיבעיא להו אם הלכתא כוותה ופשטו דהלכתא כוותה משני הדינים הנ"ל שמכלימים אותו אף באינו אמיד ובאמיד כפינן ליה מדין צדקה ומכוח תקנת אושא.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

כך גם פשטות הבנת דברי הירושלמי (כתובות פרק ד הלכה ח): "רבי שמעון בן לקיש בשם רבי יהודה בן חנניה: נמנו באושא שיהא אדם זן את בניו קטנים. אמר רבי יוחנן: יודעין אנו מי היה במניין."

אומנם בקרבן העדה (שם ד"ה "יודעין אנו") ובפני משה (שם ד"ה "יודעין אנו") כתבו שדרך תימה נאמרו הדברים ולומר שאין הלכה כך, אך הרמב"ם מפרש את דברי הירושלמי כפשטם שבניחותא נאמרו והלכה כוותיה, ורבי יוחנן שאמר "יודעין אני מי היה במניין" הוא שאמר בהמשך דברי הירושלמי "עוקבא, זון בניך" ומכוח תקנת אושא בא.

והנה בהמשך הדברים שם הסמיך רבי עולא את תקנת אושא למזונות קטני קטנים – עיין שיירי קרבן, מראה הפנים ועמודי ירושלים שם.

חיוב האב במזונות ילדיו מדין צדקה כשהממון הנדרש הוא יותר מחומש נכסיו

לדברי האב, הכנסותיו השוטפות הן ממלגה מהכולל ומשכר הדירה שהוא משכיר. גם האם מודה שרמת חייהם הגבוהה התבססה על מתנות שקיבלו מקרובי משפחתם.

נמצא שחיובו של האב במזונות ילדיו עולה למעלה מחומש נכסיו, ויש לדון אם אפשר לחייבו מדין צדקה יתר על חומש.

גם בעניין זה דן בשו"ת הגם שאול (חלק א סימן כ).

לשון מר"ן (אבן העזר סימן עא סעיף א) היא:

ומש ואילך זנן בתקנת חכמים עד שיגדלו [...] אם היה אמוד שיש לו ממון הראוי ליתן להם צדקה המספקת להם מוציאים ממנו בעל כרחו משום צדקה וזנין אותן עד שיגדלו.

ביאר בשו"ת הגם שאול (שם) שלשון השולחן ערוך "צדקה המספקת להם" באה לרבות שחייב האב לתת להם כדי סיפוקם ואף שחיוב צדקה בעלמא הוא אחד מעשרה בינוני וחומש מצוה מן המובחר כמו שכתב הרמב"ם בהלכות מתנות עניים (פרק ז הלכה ה) היינו באדם דעלמא מה שאין כן האב שחובתו לספק צורכיהם אף ביתר מחומש. עד כאן תורה דבריו.

דבריו ברור מילולו שחיוב צדקה של אב אלים טפי, אולם כל זה לשיטתו שביאר שתקנת אושא עניינה הוא שהוטל על האב חיוב צדקה מסוים כלפי ילדיו ובהם לישון מר"ן שלמעלה מגיל שש זנן בתקנת חכמים עד שיגדלו, והביא שכן כתב המהרשד"ם (יורה דעה סימן קסו). המקורות בעניין זה הובאו לעיל.

הנה הוסיף כאן חילוק שלישי שיש בין צדקה מתקנת אושא לבין דין צדקה בעלמא, והוא שתקנת אושא נתקנה גם ביותר מחומש.

ויש להוסיף שהדין של "המבזבז" – אל יבזבז יותר מחומש" גם הוא מתקנת אושא כמבואר בגמרא (כתובות נ, א), ואם כן באושא התקינו "המבזבז" – אל יבזבז יותר מחומש" ובאושא התקינו שלמזונות ילדיו מגיל שש ועד שיגדלו יבזבז גם יותר מחומש.

נראה שהדברים מחודשים מאוד, אולם חזו מאי דקמן ומי אמרם? רבן של כל בני המערב, שהעומדים לפנינו נמנים עליהם!

אך נראה שבנדון דידן יודו כולי עלמא ואפילו ביותר מבני שלוש-עשרה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

יסוד הדין בגמרא (כתובות נ, א): "אמר רב אילעא: באושא התקינו המבזבז אל יבזבז יותר מחומש. תניא נמי הכי: המבזבז אל יבזבז יותר מחומש שמא יצטרך לבריות."

טעם הדין הוא שמא ירד מנכסיו ויזדקק לבריות, וכל דליתא לטעם זה מותר לבזבז יתר על חומש. וכך מבואר בגמרא (כתובות דף סז ע"ב) במר עוקבא שבזבז פלגיה ממוניה סמוך למיתתו, שלא נאמרה תקנת אושא אלא באופן שיש חשש שירד מנכסיו אבל לאחר מיתה לית לן ביה.

בנדון דידן, סכום זה שישנו ביד האב אינו נחורף לו למחייתו השוטפת והוא ייעדו למטרה חשובה אחרת. מטרה זו, על אף גודלה וחשיבותה אינה קודמת לחיובו של האב לזון את בניו, וממילא כיוון שהוא עצמו אינו זקוק לסכום זה, אין לחשוש שמא ירד מנכסיו כשמעולם לא סמך על ממון זה. אמת שמדי פעם היה נוטל סכומים לא מבוטלים למחייתו ויש להביא זאת בחשבון ולאפשר זאת גם כאשר יוטל עליו החיוב בפועל לזון את ילדיו, כדי שלא יעני ויזדקק לבריות. אולם צורכו צריך להיות כפי שנהג בעבר, שרק לעיתים נטל מסכום זה וככלל לא סמך עליו למחייתו השוטפת.

יש להביא עוד ראיות לעניין זה.

כתב הרמב"ם (הלכות מתנות עניים פרק ז הלכה ה): "בא העני ושאל די מחסורו, ואין יד הנותן משגת – נותן לו כפי השגת ידו. וכמה? עד חמישית נכסיו – מצוה מן המובחר."

ועל דרך זו כתב הטור (יורה דעה סימן רמט):

שיעור נתינתה אם ידו משגת יתן כפי צורך העניים ואם אין ידו משגת לכל צורך העניים יתן כפי השגת ידו וכמה הוא יתן עד חומש נכסיו מצוה מן המובחר.

וכן פסק השולחן ערוך (שם סעיף א): "שיעור נתינתה אם ידו משגת יתן כפי צורך העניים ואם אין ידו משגת כל כך יתן עד חומש נכסיו מצוה מן המובחר."

מלשונות הפוסקים הללו עולה שאם ידו משגת יתן יותר מחומש נכסיו ויש לעיין כיצד יתיישב הדבר עם האמור בגמרא (כתובות דף נ ע"א): "המבזבז אל יבזבז יותר מחומש."

בחכמת אדם (כלל קמד סעיף י) למד מכאן שעשיר מופלג מותר לבזבז אף יותר מחומש נכסיו. וכן כתב בספר אהבת חסד (חלק ב פרק כ), ואם כי אין המקרים שווים לגמרי, הסברה שווה – שכל שאין חשש שירד מנכסיו לא נאמרו דברי הגמרא במבזבז אל יבזבז יותר מחומש.

ולעניות דעתי זהו פשטות ביאור דברי השולחן ערוך "אם ידו משגת – יתן כפי צורך העניים" שכל שברור שידו משגת לא נאמר בו הדין שהמבזבז אל יבזבז יותר מחומש.

באופן זה לא זו בלבד שמותר לתת יותר מחומש אלא חייב לתת יותר מחומש כלשון הטור והשולחן ערוך "יתן כפי צורך העניים" אם הדבר מותר הרי שמחויב הוא בו מדין צדקה.

דרך נוספת כתב באהבת חסד (חלק ב פרק יט בהגה) שכל שקיימים עניים לפניו חייב ליתן להם אפילו יותר מחומש, ונותן בצריך עיון, עיין שם, וכן כתב בספר דרך אמונה (מתנות עניים פרק ז ס"ק כד). עיין במקורות שהביא בעניין זה בספר משפטי שמואל (סימן י אות ה) ובמה שהקשה עליהם, וסוף דבריו כתב סברה חדשה שכשידוע שהעני לא יתפרנס מאחרים מוטל עליו לפרנסו גם ביותר מחומש נכסיו.

עוד ראיתי בברכי יוסף (יורה דעה רמט אות ג) שכתב בתוך דבריו:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

משום שאמרו ז"ל הזן בניו ובנותיו צדקה וכיוצא ואם כן הרוב חצי הוצאת האדם ויותר עם בניו גידולן ולימודן וטיפולן ועם עניים קרוביו [...] לא נאמרו השיעורין הללו דודאי עם בניו וקרוביו וכיוצא מוציא יותר ויותר ממעשר.

נמצאנו למדים שחמש סברות נאמרו שמכוחן יש לחייב בנדון דידן את האב במזונות ילדיו אף יתר על חומש נכסיו.

א. חיוב צדקה מכוח תקנת אושא, הוא לתת להם כדי סיפוקם אף יתר על חומש ועד שיגיעו לגיל שלוש-עשרה – כן כתב בשו"ת הגם שאול (חלק א סימן כ).

ב. כיוון שלא סמך על ממון זה ואין חשש שירד מנכסיו, לא נאמר בו דין "המבזבז אל יבזבז יתר על חומש" – כן נראה מסברה, והוא על דרך חכמת אדם ואהבת חסד.

ג. בקיימו עניים לפניו לא נאמר דין 'המבזבז' – אהבת חסד ונותר בצריך עיון.

ד. כשלא יפרנסום אחרים לא נאמר דין 'המבזבז' – כן כתב בשו"ת משפטי שמואל מסברת עצמו.

ה. בבניו ובנותיו וקרוביו לא נאמר דין זה – כן כתב החיד"א בברכי יוסף.

חיוב צדקה 'די מחסורם' של קטנים

לצדדים שני ילדים – בן ובת. הבן היה בעת הגירושין בן שש, והבת הייתה בת שלוש. הפירוד בין ההורים היה מספר חודשים קודם.

זו לשון הרמב"ם (הלכות מתנות עניים פרק ז הלכה ג): "אפילו היה דרכו של זה העני לרכוב על הסוס ועבד רץ לפניו והעני וירד מנכסיו קונין לו סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו." וכן נפסק בשולחן ערוך (יורה דעה סימן רנ סעיף א): "ואפילו אם היה דרכו לרכוב על סוס ועבד לרוץ לפניו כשהיה עשיר והעני קונה לו סוס ועבד וכן לכל אחד ואחד לפי מה שצריך."

לשון הרמב"ם והשולחן ערוך היא שחיוב "די מחסרו" נובע ממה שהורגל העני בעניין זה כשהיה עשיר.

וכן כתב בשיטה מקובצת (כתובות דף סו ע"ב ד"ה "אפילו") בשם תלמידי רבנו יונה: "ודוקא בעשיר שירד מנכסיו שהוא מורגל בתחילה בתענוגים גדולים, אבל בשאר עניים שלא הורגלו בכך לא מחייב כולי האי."

בשיטה מקובצת (שם) הביא בשם הגאונים דכל הני מעשים ב'עני בן טובים' הם רק בעני שעדיין לא התפרסם בעניותו "שעושיין לו כבוד שלו כדי שלא יתפרסם".

חילוק זה לא הובא ברמב"ם, בטור ובשלחן ערוך שם, ונראה שלהלכה נקטו כדברי תלמידי רבנו יונה.

ביסוד המחלוקת נראה שלדעת הגאונים דין "די מחסרו" אינו נוהג במי שירד מנכסיו אלא כדי למנוע ממנו בושת פרסום ירידתו מנכסיו. כאמור נראה שלא ננקטה שיטה זו להלכה, אף כי בנדון דידן הדברים נכונים גם לדעת הגאונים שיש למנוע פרסום עניותם של ילדים אלו.

לעומת זאת, לדעת שאר פוסקים דין "די מחסרו" הוא מחיובי הצדקה לתת לעני כפי שהורגל בעשור.

על דרך זו כתב המהרש"א בחידושי אגדות (שם ד"ה "שלקח"):

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

"לעני בן טובים אחד" וכן לקמן "לעני בן טובים אחד מצפורי" דהיינו שהורגל בכך אצל אבותיו והכי משמע לישנא ד"אשר יחסר לו" ולא שייך למימר ביה דלא איבעי ליה לפנוקי נפשיה כדלקמן.

כוונת המהרש"א דמחד גיסא מצאנו חיוב ליקח לעני בן טובים' אפילו סוס, ומאידך גיסא מבואר בגמרא שם בעני שסעד בבשר ויין ו'גלגל עמו' רבי נחמיה בעדשים, ומת, ואמר עליו: "אוי לו לזה שהרגו נחמיה" משום שלא היה לו לאותו עני לפנק עצמו. וביאר המהרש"א שהחילוק הוא בין עני המורגל לעני שאינו מורגל. עוד נראה מדברי המהרש"א שדווקא אם היה מורגל אצל אבותיו אך לא שהרגיל עצמו בעוניו, ולכן סעד רבי נחמיה עם אותו עני בעדשים.

נראה שזהו דקדוק דברי השולחן ערוך (יורה דעה סימן רנ סעיף א) "אפילו היה דרכו של זה העני לרכוב על הסוס ועבד רץ לפניו והעני וירד מנכסיו – קונים לו סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו" ולא נאמרו הדברים אלא כמי שהורגל לכך בעשירותו.

ראיתי שכן כתב מהרש"ו בספר עץ הדעת טוב (דברים טו, ח):

"די מחסרו" – אפילו עבד וסוס וכו' ואל תאמר שלכל עני אנו מצווין בכך אלא לו רוצה לומר לאותו אשר היה רגיל בכך ובהמנעו יהא אצלו חסרון וזה שכתוב "אשר יחסר לו". אבל למי שלא הורגל איננו חסרון לו.

בדבריו מבואר כדברי הפוסקים הנ"ל שחיוב נתינת "די מחסרו" הוא למי שהורגל בכך בעושרו משום שרק באופן זה "יהא אצלו חסרון".

בשו"ת מהרשד"ם (יורה דעה סוף סימן קסו) כתב:

ראיתי להציע כאן הצעה אחת אמיתית, והיא זאת: גרסינן פרק מציאת האשה:

תנו רבנן: "העבט" – זה שאין לו ואינו רוצה להתפרנס שנותנים לשם הלואה וחוזרים ונותנים לו לשם מתנה, "תעביטנו" – זה שיש לו ואינו רוצה להתפרנס, שנותנים לו לשם מתנה וחוזרים ונפרעים ממנו לאחר מיתה, דברי רבי יהודה. וחכמים אומרים: יש לו ואינו רוצה להתפרנס – אין נזקקין לו.

ופסקו הפוסקים כחכמים. ופשיטא שאין חלוק בין מי שיש לו ואינו רוצה להתפרנס למי שאין לו מעות בעין ויכול להתפרנס ממקום אחר ממלאכה או אומנות או סחורה, שאם יעלה בדעת שכל מי שאין לו מאתים זוז בעין ויכול להרויח מזונותיו במלאכה או בענין אחר כנזכר יתפרנס מן הצדקה, אין ספק שהיה זה מן הנמנע, שרבו מאד האנשים שאין להם מעות בעין והם בעלי מלאכה או דבר אחר שיתפרנסו מן העשירים ולא היה הקומץ משביע את הארי. ואמרינן במסכת ביצה פרק המביא יין: "שבתי בר מרינוס איקלע לבבל בעא מינייהו עיסקא ולא יהבו ליה, מזוני מיזן נמי לא זיינוה. אמר: הני מערב רב קאתו." אלמא שתחלה בקש מקום להתפרנס קודם שיבקש מזונות חנם, וכתב הטור (יורה דעה סימן רנג) על משנת "יש לו מאתים זוז לא יטול לקט שכחה ופאה ומעשר" כו', שכל אלו השיעורים "לא נאמרו אלא בימיהם" כו' עד "אבל האידנא אי אפשר, והכל לפי המקום והשעה". ופשיטא שדברים אלו הוי בין להקל בין להחמיר. ואם כן, שמעינן מינה שיש לנו לבחון מקום זמן ודרך העולם, וידוע שבזמן הזה יש אנשים בעלי מלאכה או דבר אחר ומתפרנסים בדוחק, ואין מטילים עצמם על הצבור ולא על קרוביהם. וכל הנהו עובדי דפרק מציאת האשה, דהלל שלקח לעני בן טובים סוס לרכוב עליו כו', ואנשי גליל שלקחו לעני ליטרא בשר כו', היינו שהיו מלומדים בכך ואלו היו חסרים היה אפשר היו מסתפקים [אולי צ"ל: מסתכנים], וכהוא עובדא דאמרינן

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

התם ההוא גברא דאתא לקמיה דרב נחמיה שהיה דרכו לגלגל בכשר וגלגל עמו רבי נחמיה בעדשים ומת, ועם כל זה מסיק התם דלא איבעי לפנוקי נפשיה כולי האי. וכן פירש רש"י ז"ל על ההוא קרא דמייתי בגמרא "ואתה נותן להם את אכלם בעתו" – הכל לפי מה שהוא, כל אדם לפי למודו. הרי ודאי דלא מיירי אלא במי שהורגל ואין לו יכולת עתה בשום צד למצוא הרגלו ולימודו, ואפשר יסתכן – על זה אמרה תורה "אשר יחסר לו", לא על מי שאבותיו ואחיו וארץ מולדתו רגילים להתפרנס מטרחם ועמלם ויגיע כפיהם, והוא רוצה להתנהג מעונג בלתי עמל, דאין זה נקרא "יחסר לו" כי הוא מחסר את עצמו, ושאיש כזה אין על הצבור מוטל לפרנסו ולא על קרוביו.

יסוד דברי מהרשד"ם הוא כעין החילוק המוזכר בדברי הפוסקים בין מי שהיה עשיר והעני שמחויבים אנו מדין "די מחסרו" ליתן לו כפי הרגלו שהורגל בעבר לבין המרגיל עצמו בתענוגים. אולם נימוק מהרשד"ם חדש הוא, שטעם הדין הוא משום שאם יחסר לו לימודו אפשר שיסתכן.

נימוק זה לא הוזכר בפוסקים, ונראה שגם למהרשד"ם לא נפקא מיניה מידי, שההלכה לא זה ממקומה, ולעולם חייבים ליתן לו הרגלו, והמהרשד"ם לבאר בא שכיחון ש"אפשר שיסתכן" לעולם יש בזה מגדרי הצדקה.

לענייננו נראה שבעניין הבן הגדול, שהיה כבן שש בזמן הגירושין, מחויב אביו ליתן לו "די מחסרו" כפי שהורגל אצלו. ילד בן שש – מחויב אביו מן הדין לחנכו ועניין החינוך הוא קביעת ההרגלים בנפש הילד. כשם שהדבר כך לעניין חינוך מסתבר שיש לומר שרגילותו של הקטן בגיל זה כבר מיוסדת בנפשו והרגלים אלו הפכו להיות אורחות חייו.

כך עולה גם מדברי שו"ת הגם שאול (חלק א סימן כ) שביאר בדעת מר"ן (אבן העזר סימן עא סעיף א) שמגיל שש מחויב האב בסיפוק כל צורכי הילדים ולפי יכולתו, לא רק לפי שיעור חיובו במזונות.

אולם לעניין הבת שהייתה כבת שלוש בזמן הגירושין, נראה שכשלעצמה אין בה דין 'די מחסרו' שאין משמעות למה שהורגלה אצל אביה, ולכן אם באנו לדון את דינה כשלעצמה אין לחייב את אביה לזונה די מחסורה.

אף על פי כן נראה שחייב האב לזונה די מחסורה כפי שחייב לזון את בנו הגדול יותר.

החילוק שהובא לעיל מדברי הפוסקים הוא בין אדם שאינו עני החפץ בסוס לרכב עליו לבין עשיר שהעני שחויב צדקה כולל לגביו גם סוס לרכב עליו אם הורגל בכך בעשירותו.

רגילות זו של העשיר שהעני – יש לדון בה האם די בזה שהיה רגיל ברמת חיים מסוימת, או יתר על כן, יש צורך שיצטער במיעוט רמת חייו. לעיל צוינו דברי מהר"ו ומהרשד"ם בעניין זה. לענייננו אין לחלק ונראה שבכל גווי יש לחייב את האב במזונות בתו הקטנה לפי אותה רמה שמחויב לזון את בנו הגדול יותר.

היש לשער צרת נפשה של אחות שניזונת כענייה שבישראל, כאשר במחיצתה נמצא אחיה הניזון כאחד העשירים? מצוקה זו של הילדה אינה נובעת מפינוק, אלא מדרישה נכונה שלה כמי שאביה עשיר ואחיה ניזון כעשיר, ובכגון זה זהו 'די מחסורה'.

לתוספת ביאור נוסף כי 'די מחסרו' עניינו הדרישה האמתית של העני לצרכיו כעני.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

דרישה זו יכולה שתהא גבוהה משאר עניים מכוח ציפייתו שלא לשנות את רמת חייו בעבר, ולכן 'די מחסרו' של עני זה מחייבנו לתת לו בשר שמן וכיוצא בו. הדברים קל וחומר בבת החיה עם אחיה במחיצה אחת ונפשה דורשת 'די מחסורה' בהשוואה לאחיה – בזה כולם מודים שאף שלא הורגלה בכך, זוהי מצוות צדקה ביחס אליה.

נטעים עוד: לעיל הובאו דברי מהרשד"ם (יורה דעה סוף סימן קסו) שביאר שדין "די מחסרו" הוא שמא יסתכן וביארנום באופן שאינו חולק על שאר פוסקים שלא הזכירו הגדרה זו.

החשש שמא יסתכן גדול במיוחד באופן שלפנינו, שבו יתאפשר לזון בצורה שונה שני ילדים, ואם כן קל וחומר הדבר שיש כאן חיוב צדקה "די מחסרו".

על דרך זו ראיתי בשו"ת שבט הלוי (חלק ט סימן רב), וזו לשונו:

ופשיטא לי דהאי דינא ד'אין אתה מחוייב לעשרו' שייך גם בעני בן טובים ועשירים, הגם דאמרינן שם בכי האי גוונא אפילו סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו, היינו לתת לו אורח חייו כאשר הוא רגיל ולא יתרעם על גורלו, אבל פשיטא דלהעשירו אין חיוב.

סברה זו ש"לא יתרעם על גורלו", נכונה בנדון דידן הן לגבי הבן הגדול יותר והן לגבי הבת הקטנה יותר, לכן נראה שיש לחייב את האב במזונות שני ילדיו לפי רמת החיים שהורגל בה הבן הגדול יותר.

שיעור חיוב המזונות

בגמרא (כתובות סז, ב): "תנו רבנן: 'די מחסרו' – אתה מצווה עליו לפרנסו ואי אתה מצווה עליו לעשרו, 'אשר יחסר לו' – אפילו סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו."

נראה שגם ביחס למי שמחוייבים אנו ליתן לו 'סוס לרכב עליו' נאמר שאין אנו מחוייבים לעשרו. כך מבואר ברמב"ם (הלכות מתנות עניים פרק ז הלכה ג) שהפך את סדר הדברים שבגמרא.

זו לשון הרמב"ם:

לפי מה שחסר העני אתה מצווה ליתן לו: אם אין לו כסות – מכסים אותו, אם אין לו כלי בית – קונין לו, אם אין לו אשה – משיאין אותו, ואם היתה אשה – משיאין אותה לאיש. אפילו היה דרכו של זה העני לרכוב על הסוס ועבד רץ לפניו והעני וירד מנכסיו – קונין לו סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו שנאמר "די מחסרו אשר יחסר לו", ומצווה אתה להשלים חסרונו ואין אתה מצווה לעשרו.

ביאור הדברים הוא שחיוב "די מחסרו" הוא לתת לעני את צרכיו הנדרשים לו ולא להעשירו בדמים שאינם נצרכים למחסורו.

על הדיינים להיזהר משנה זהירות בדבר ולאמוד את צרכי הילדים – 'די מחסורם אשר יחסר להם'.

והנה מר"ן השולחן ערוך (ביורה דעה סימן רנ סעיף א) השמיט את דברי הגמרא והרמב"ם הללו, אך נראה שאינו חולק, אלא שהשמיטם כי פשוטים הם.

יתר על כן, מצינו בגמרא (כתובות דף סז ע"ב): "מר עוקבא הוה עניא בשיבכותיה דהוה רגיל לשדורי ליה ארבע מאה זוזי [...] עייפינהו ושדירינהו ניהלוהו [הכפיל את הסכום שהיה רגיל ליתן לו]."

מכאן שגם ברמת חיים גבוהה ביותר – אם הורגל לה יש צורך לספק צרכיו.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

וכן סוס לרכב עליו לשם כבוד או לשם התעמלות (עיין עמק הנצי"ב על ספרי דברים טו, ח).

אומנם אמרו בגמרא (שם דף סח ע"א) ב'עני' שהיה סועד ב'טלי זהב' (מפות פשתן ומשי – רש"י שם) שאמר עליו רבי חנינא: "היינו דאמר רבי אלעזר 'בואו ונחזיק טובה לרמאים, שאלמלי הן היינו חוטאים בכל יום'. "וביאר הריטב"א (שם ד"ה "בטלי כסף") "דהא ודאי מפנקותא יתירה הוא", וכן כתב הרא"ה (שם ד"ה "מר עוקבא"). ואומנם תוספות (שם ד"ה "בטלי") ביארו באופן אחר, אולם אין הכרח שהם חולקים על דעת הרא"ה והריטב"א.

ואם כן, מצינו חידוש נוסף שאף שנותנים לעני "אפילו סוס לרכב עליו" יש צורך לבחון שאין זה לדידו פינוק מיותר אלא 'פינוק נצרך'. הגדרה זו קשה ביותר, ומספק אין להוציא מידו – עיין ש"ך (יורה דעה סימן רנט ס"ק יד) ושערי יושר (שער הפרק יט).

עוד מבואר בגמרא (שם דף סח ע"א) שאם יש לעני 'מחרישא דכספא' צריך למוכרה, וביארו תלמידי רבנו יונה (הובאו דבריהם בשיטה מקובצת שם ד"ה "במחרישא") שמחייבים אותו למוכרם כיוון שאינם צורך גופו.

נראה שגם זה על הדרך הנ"ל שדין 'די מחסרו' נאמר בצרכים שהם חיוניים לעני, לפי מצבו ולפי הרגליו.

ועיין עוד בשו"ת שבט הלוי (חלק ט סימן רב) שכתב שגם בצדקה 'די מחסרו': "אין חיוב לתת מותרות שגם לפי ערך הזמן והדור אפשר לחיות בלעדס", וצריך ביאור.

נראה שדבריו אמורים במי שלא הורגל לרמת חיים מסוימת ובא להינשא, אך במי שהורגל נותנים לו די מחסורו, כפי שכתב הוא עצמו (לעיל שם): "לתת לו אורח חיים כאשר הוא רגיל ולא יתרעם על גורלו".

לעניין שלפנינו, האם עמדה בסיכומיה (עמודים 23–25) על רמת החיים הגבוהה שהורגלו לה הילדים ויכולתו הכלכלית הגבוהה של האב לזונם. כאמור, עניין זה נכון אליבא דדינא.

עם זאת, בהסתייגויות דלעיל יש להעמיד את חיוב מזונות האב בסך 2,500 ש"ח לכל ילד. סכום זה – לצרכים 'שוטפים' בלבד ואינו כולל הוצאות חינוך וכיוצא בהן, וכן אינו כולל מדור.

סיכום של דברים

א. אב אמיד חייב במזונות ילדיו מדין צדקה די מחסורם אשר יחסר להם. חיוב זה מוטל עליו ואין הוא יכול להטילו על הציבור.

ב. מחמש סיבות שהוזכרו בגוף פסק הדין, חייב האב שלפנינו במזונות ילדיו אף ביתר על חומש נכסיו.

ג. חיוב צדקה די מחסורם הוא לפי מה שהורגלו העניים בהיותם עשירים. כך הדבר ביחס לבן שהיה כבן ששבזמן הגירושין, וכך הדבר גם ביחס לבת שהייתה כבת שלוש ואין לשנות את סיפוק צרכיה מהבן.

ד. שיעור חיוב מזונות 'די מחסרו' הוא בסיפוק הצרכים ההכרחיים לעני זה לפי מה שהורגל בהיותו עשיר, ולכן יש לנקוט זהירות מרובה בהגדרת 'די מחסרו'.

ה. בסכום של 2,500 ש"ח לילד יצאנו ידי כל הספקות. נראה שזהו לכל הפחות צורכם של ילדים אלו שהורגלו ברמת חיים של עשירות מופלגת.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

1. אשר על כן, יש להעמיד את חיוב המזונות החודשי של האב בסך 2,500 ש"ח לכל ילד, כאשר סכום זה אינו כולל הוצאות מדור, חינוך ובריאות.

הרב אליהו אריאל אדרי

קראתי בעיון את דברי ידיד נפשי הרה"ג אליהו אריאל אדרי שליט"א, ואף כי דבריו בבהירות ובבקיאות מופלאה במקורות הסוגיה, לא אוכל להסכים למסקנתו.

לדעתי, אין לחייב את האב בגובה המזונות שקצב כת"ר. כל דבריו נשענים על השלכת דין 'די מחסרו' אשר יחסר לו' אשר בחיובי צדקה לנידון שבפנינו. לעניות דעתי השלכת דין זה לחיוב מזונות של אב לילדיו כבנידון דין אינה במקום מכמה וכמה טעמים, וכפי שאבאר.

אקדים ואומר כי מילתא דפשיטא שבדרך המוסר ובמה שראוי וישר לעשות – אין ספק שיש לומר לאב הניצב לפנינו שראוי לו להעניק לילדיו אף מבחינה כלכלית את המרב שהוא יכול, ובהתאם להשקפת עולמו. הדיון שלפנינו הוא אך ורק אם אפשר לחייבו בכך במסגרת פסק דין הניתן לאכיפה ברשויות האכיפה. אין בכוונתנו למעט מחיוביו של האב כלפי ילדיו, שכל אשר לאיש ראוי שיתן בעד נפשו' ובכלל זה זרעו ויוצאי חלציו, אבל אין זה חופף תמיד לחיוביו אשר בדין יסודם והראויים שיינתן עליהם פסק דין מחייב, כידוע.

כפי שכתב כת"ר, איננו דנים בעיקר חיוב מזונות של אב לילדיו, שלכל הדעות כבר נתקבעה הלכה שאין האב חייב במזונותיהם מעבר לצרכיהם הבסיסיים (עיין רמב"ם הלכות אישות פרק יג הלכה ו; חלקת מחוקק סימן עא ס"ק א וסימן עג ס"ק ו; בית שמואל סימן עא ס"ק א; הגר"א בביאורו לאבן העזר סימן עג ס"ק ט). כל הדיון שלהלן מתייחס לחיוביו מדין צדקה. כת"ר ביקש לומר שכשם שבצדקה שיעור החיוב הוא 'די מחסרו' אשר יחסר לו' – הכולל כל מה שהורגל לו בימי עושרו – כך בחיוב האב במזונות הקטינים יש לחייבו מדין צדקה כשהוא אמיד ובעל ממון את כל מה שהורגלו ילדיו מימים עברו. את יתדותיו תמך במה שכתב רבן של כל בני המערב הרה"ג שאול אבן דנאן זללה"ה בשו"ת הגם שאול (חלק א סימן כ), במשפטי שמואל להגרש"ב ורנר זצ"ל (סימן י אות ג) ובדברי מו"ר הגר"ש ישראל זצ"ל בשו"ת חוות בנימין (חלק ב סימן מב אות ב).

במחילת כת"ר, הפריז ידידי הנ"ל על מידותיו להסיק מתוך דבריהם לחייב בנידון דידן את הסכום שנקב בנימוקיו כדי 2,500 ש"ח לילד אחד למזונות בלבד, מלבד מדור וצורכיהם החינוכיים. לדעתי, אין לחייבו יותר מהמזונות שנקצבו בתורת מזונות זמניים (מלבד התוספות הנ"ל). גם על בסיס סכומים אלו לא יסבלו הקטינים חרפת רעב ואף לא מחסור אמיתי כלשהו. וזאת הן מצד הסברה, הן ממקורות ההלכה והן מצד דחיית ההישענות על דברי גדולי עולם הנ"ל. לעניות דעתי, לא היה המכוון בדבריהם להגדיל את חיובו של האב ולהביאו למקום שהביאו כת"ר. כל כוונתם הייתה שלא להיצמד למינימום ההכרחי לקיום הילדים ולהטיל את השאר על הציבור ועל גבאי הצדקה. רק לאפוקי מזה כתבו את אשר כתבו, ויתפרש בהמשך.

גדר חובת 'די מחסרו'

ראשית, אתייחס לדברים מצד מקורותיהם והגינם.

הנה דין זה של "די מחסרו אשר יחסר לו", הכולל "אפילו סוס לרכב עליו ועבד לרוץ לפניו" אם הורגל בהם (כתובות דף סז ע"ב, והובא להלכה ברמב"ם פרק ז מהלכות מתנות עניים הלכה ג ושולחן ערוך יורה דעה סימן רנ סעיף א) – לא נתבאר אם הוא חיוב מתמשך לכל ימיו, כל זמן שלא נתעשר בכוחות עצמו, או שמא אין מדובר אלא על חיוב חד-פעמי בסמוך לנפילתו מנכסיו, שלא יהיה נופל

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

מאיגרא רמא לבירא עמיקתא ויחסר כבודו או שיסתכן בבושתו, עד שיתרגל למצבו החדש. ונראה לעניות דעתי שאין החיוב אלא בשעת נפילתו מנכסיו ובאופן זמני, מהטעם הנ"ל, דאי לא תימא הכי עד מתי נמשיך לקיימו בהרגלו? וכי כל ימיו בעמוד וקיימו בסוס ועבד קאי?!

הנה שם בכתובות, איתא בזה הלשון:

"תנו רבנן: 'די מחסרו' – אתה מצווה עליו לפרנסו ואי אתה מצווה עליו לעשרו, 'אשר יחסר לו' – אפילו סוס לרכב עליו ועבד לרוץ לפניו. אמרו עליו על הלל הזקן שלקח לעני בן טובים אחד סוס לרכב עליו ועבד לרוץ לפניו, פעם אחת לא מצא עבד לרוץ לפניו ורץ לפניו שלשה מילין."

ועל מה דאיתא "שאי אתה מצווה לעשרו", כתב במאירי (בבא בתרא דף י"ע"ב ד"ה "התבאר") שהמכוון הוא שאין אנו מצווים לתת לו "עד שלא יצטרך לשאול לפרנסו" עוד. והביאור כנ"ל זהו חיוב חד-פעמי לאותו זמן שנצרך, ואין הכוונה שנהפכה לאחד שיוכל להמשיך בהרגלו לעולמי עד, וזה המכוון שאי אתה מחויב לעשרו.

ויעוין מהר"י קורקוס (פרק ז' ממתנות עניים הלכה ג') שביאר דמאי דהוה אמינא שיש "לעשרו" הוא כיוון שהורגל בעושר ושמא גם זה נקרא 'מחסורו' ועלינו לעשרו. וקא משמע לן שאין חיוב בזה, ונלמד מקרא "די מחסרו" – מחסורו ולא עושרו, והיינו כנ"ל שאין החיוב אלא בשעה שירד מנכסיו, ואין חיוב לאפשר לו קיום תמידי בהרגלו הקודם, על ידי זה שנעשירנו בהנחת ממון בידו לצורך העתיד.

כך מתבאר גם משו"ת מהרשד"ם (יורה דעה סוף סימן קסו ד"ה "לכן נראה") שכתב בתוך דבריו את הטעם לחיוב זה, וזו לשונו: "אלא במי שהורגל ואין לו יכולת עתה בשום צד למצוא הרגלו ולימודו ואפשר יסתכן. על זה אמרה תורה אשר יחסר לו." ואף שטעם זה "שמא יסתכן" לא מופיע בשאר הפוסקים וכפי שכתב הרה"ג אדרי בנימוקיו, אבל לעניות דעתי אין כוונתו לסכנת נפשות בדווקא אלא שנפילתו הפתאומית ממעמדו יכולה להסב לו נזק נפשי, ונתחייבנו מדיני צדקה למנוע ממנו נזק אפשרי זה, ויעוין בדברי המאירי בכתובות (שם) המובאים להלן.

מכל מקום, גם זה מתאים לביאור הנ"ל שאין מדובר בחיוב תמידי, אלא עד שיתרגל למצבו החדש.

כך מתבאר גם מדברי הגאונים – הובאו בשיטה מקובצת (שם) – שכל החיוב הוא רק למי שלא נתפרסמה עניותו ועושים לו כן שלא תתפרסם עניותו אבל מי שכבר נתפרסמה עניותו אין לו אלא כאחד מעניי ישראל, וגם זה מתבאר כנ"ל שאין החיוב אלא בסמוך לירידתו מנכסיו.

לאור האמור, גם אם קיבלנו את השוואת דין זה גם לנידון דידן, וכפי שמבקש הרה"ג אדרי לומר בנימוקיו, לא היה למקום לחייבו בסכום המזונות הגבוה שנקב אלא בסמוך לגירושי ההורים ולתחילת חיי הקטינים אצל האם, שמאחר שמדובר בשינויי הרגל פתאומיים יש להעניק לילדים את הרגליהם, אבל לחייב לאורך ימים ושנים עד הגיעם לגיל שמונה-עשרה כנהוג – לעניות דעתי אין לזה מקום כלל.

ובלאו הכי יש מהפוסקים הסבורים שחיוב זה מוטל על הציבור ולא על היחידים ובכלל הסבורים כן הם: הבית יוסף ורמ"א (ריש סימן רנ), ויכול הנתבע לומר 'קים לי' כוונתו ובהפרט בדיני צדקה. ויתרה מזו: יש הסבורים שדין זה אינו חיוב כלל אלא הוא ממידת חסידות כהרבה מדיני צדקה – כך משתמע מדברי המאירי (כתובות דף סז ע"ב) שרק אם מדובר בצורך הכרחי ישנו לחיוב הא לאו הכי אין זו אלא חסידות, אבל אין הכרח.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

טרם אכלה דבריי בפסקה זו, אומר שגם אם נקבל את דברי ידידי בהשוואתו העקרונית של נידון דין ל'די מחסרו', אין בכך כדי להסיק את החיוב שאותו מבקשת התובעת במקרה שלפנינו. אוסיף ואומר את הדברים הבאים:

לעניות דעתי אין מקום לחייב את האב לפי מה שהוא עתה אמוד בעושרו בחיוב מזונות גבוהים על כל ימי גידולם. מאן לימא לן שיהיה זה עושרו גם בעתיד? וכי אינו רשאי ליתן את כספו עתה לכל מה שיחפוץ (וקל וחומר למטרות קודש, כהצרתו), אף שעל ידי זה לא יוכל בעתיד ליתן צדקה 'די מחסורם' וכפי הרגלם הנוכחי? וכי אפשר לחייב אדם לשמור את כספו המצוי בידו עתה כדי שיוכל בהמשך ליתן צדקה לפי עושרו הרם? דרך משל, מי שיש ביכולתו ליתן 'די מחסור' של 'עני בן טובים' הכולל 'סוס לרכב עליו' – האם מחויב עשיר זה לשמור את כספו כדי שגם בהמשך לכשיצטרך העני את הרגלו יהיה לו ממה ליתן? זה לא מצאנו. ומילתא דפשיטא היא שחיוב האב לילדיו הוא חיוב מתחדש מעת לעת לפי הצורך המקום והזמן (יעוץ בדברי מהרש"ם הנ"ל), ואין זה חיוב מעתה בהיותם קטני קטנים על כל העתיד לבוא. ואף דאשכחן לעניין חיוב מזונות לאישה מחלוקת הפוסקים בדבר, אין זה אלא בחיוב מזונות אישה, שיש לומר שהחיוב הוא בשעת הנישואין על כל העתיד לבוא, מה שאין כן בחיוב מזונות לילדיו – אף אם מדובר בחיוב מעיקר הדין וכל שכן אם באנו לחייבו רק מדין צדקה, כבנידון דין – שאין מקום לשעבד נכסי אדם מעתה לחיובי צדקה שיהיו בעתיד.

זאת ועוד: הלוא כבוד ידידי התבסס בחייבו את האב, על הכסף המצוי ברשותו ושעומד לדיון באשר לחלוקתו בינו לבין האם, ואם הכרעתנו תהיה שמחציתו מגיעה לאם, הרי שמאותו הטעם ומאותו הדין של דיני צדקה שנחייב את האב ב'די מחסורם', יש לנו לחייב את האם, וכפי שכתב מורי ורבי הגר"ש ישראל בשו"ת הנ"ל ביחס לדין זה של 'די מחסור', שבחיוב מדין צדקה בעלמא אין חילוק בין האב לאם, ואותו ממון שממנו תוצאת החיוב לאב ממנו גם תוצאת החיוב לאם.

וכל האמור הוא אף אם יהיבנא לידידי הרה"ג אדרי שליט"א את מבוקשו בהשוואה העקרונית הנ"ל, אבל לעניות דעתי כל השוואה זו אינה במקומה, וכפי שיבואר.

הנה לידי פשוט שכל דין זה המחייב גם יחידים (ראה להלן) ליתן לעני "די מחסורו אשר יחסר לו", הוא דווקא למי שמוגדר עתה עני, ומכיוון שיש מצווה ליתן לו צדקה, הרי ששיעור הצדקה הוא עד 'די מחסורו אשר יחסר לו'. אבל עשיר שנחסר לו דבר מכבודו והרגלו – אין זה מגדירו כעני לחיוב צדקה. זו דרכו של עולם שעושרו והרגליו של אדם משתנים עם חליפות הזמנים ונסיונותיהם, וברור שלא כל ירידה ברמת החיים תגדיר אותו כעני לחיובי הצדקה, גם אם ברור שפחתו נכסיו באופן משמעותי והוצרך לירד ברמת חייו. לכן אין חיוב כלל ליתן לאדם זה צדקה וממילא גם את שנחסר לו מהרגלי חייו, אין מחויבים ליתן לו, שאם לא תאמר כן כל אדם שהורגל לרמת חיים גבוהה יהיה מחויב הציבור (וגם היחידים למאן דסבירא ליה הכי) להחזיקו במצב שכזה לכל חייו – דבר שלא מסתבר כלל.

ולפי זה, מאחר שהאב מחויב במזונותיהם הבסיסיים של הקטינים, מהיכי תיתי להגדירם כעניים? וכי מה נשתנה בעקבות גירושי הוריהם? אם לפני גירושיהם לא הוגדרו עניים, אין הפירוד הופכם לעניים, מאחר שעדיין האב מחויב במזונותיהם כבימים עברו.

כך נראה להדיא מדברי החזון איש שכתב (בבא בתרא סימן א סוף ס"ק ה):

דוקא בעני המתפרנס מן הצדקה, דבעני זה חייבין ליתן לו אפילו סוס לרכוב עליו ועבד נרוץ לפניו [...] אבל אם יש לו פרנסתו, נראה דאין נותנין לו מן הצדקה סוס לרכוב עליו, וכן אין נותנין לו לתקן חצרו. ומיהו יש לומר דכיון

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

דאי אפשר ליה למלא צרכיו הרי זה כעני, ואין נותנין לו אלא מחיצת הוצא כיון דסגי בהכי היזק ראייה.

וכך נכתב בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל בכמה דוכתי, ובכללם: בדרך אמונה (הלכות מתנות עניים פרק ז, ציונים ס"ק לד); בהליכות שדה (140 עמ' 9–11, מאמר של הרב קארפ שליט"א) ובטובך יביעו (לגר"י זילברשטיין פרשת תרומה כח, מ).

ראוי לציין שההתנהלות של המוסד לביטוח לאומי בנויה אף היא על עיקרון דומה, ולכן מי שהוריו נתחייבו במזונותיו לא יוגדר כנזקק, אלא אם החיוב אינו משולם בפועל. לכן נשלחות אימהות לעיתים מן המוסד לביטוח לאומי אלינו לתבוע מזונות מאבי הקטין בטרם ידון המוסד לביטוח לאומי בזכאות האם לתמיכה כלשהי בעבור הקטין.

אולם גם כשבאים אנו לדון בחיוב האב שבפנינו במזונות גבוהים מהמקובל על בסיס 'די מחסרו' יש ליתן את הדעת על הדברים הבאים.

לעניות דעתי, עניין "די מחסרו אשר יחסר לו" מתפרש בתרי גווני: האחד מתייחס לצורכי גופו של העני והשני מתייחס לצורכי נפשו וכבודו של אדם. כך בגמרא שם איתא הן סוס לרכב עליו ועבד לרוץ לפניו וכמעשהו של הלל הזקן האמור לעיל, והן המעשים המובאים לאחר מכן, ובכללם ליטרא בשר בכל יום לעני בן טובים מציפורי, ובמעשה דרבי נחמיה – בשר שמן ויין ישן, ותרנגולת פטומה – במעשהו דרבא.

ונראה שהדוגמאות השונות נועדו להבליט ש"די מחסרו אשר יחסר לו" הוא בשני האופנים האמורים לעיל: הן אם אלו צורכי גופו – שכיוון שהורגל בעידונים, אם תשנה את הרגליו יהיה זה בבחינת "שינוי ווסת תחילת חוליי", וכמעשהו של רבי נחמיה שמת אותו עני משינוי זה, וזה מצורכי גופו, והן מצורכי נפשו וכבודו של אותו עני – מה שמובלט ב"סוס לרכב עליו ועבד לרוץ לפניו" שהוא בעיקר עניין של כבודו של אותו עני שירד מנכסיו, ולא בהכרח מצורכי גופו. ולדידי נראה פשוט שאף אם קיבלנו שגם בחיוב האב במזונות ילדיו הקטינים יש לחייבו במה שהורגלו בעושרם – זה דווקא בכל הנוגע לצורכי גופם, שאם הורגלו במעדנים לא ייתן להם עתה לחם צר ומים במשורה. אבל בכל הנוגע לכבודם ומעמדם – לעניות דעתי, אין זה שייך כלל בקטינים: במה ייפגעו קטינים אלו אם יהיו במעמד שווה לכל חבריהם בתלמוד תורה ובמוסדות החינוך – לא יצאו לבתי מלון מידי כמה שבועות, לא ייסעו במוניות כאוות נפשם, כפי שהוצג לפנינו, לא יתלבשו במותגים יקרים מנקרי עיניים ולא יתגאו על חבריהם בעושרם? אדרבה, מחקרים הוכיחו שילדים בעלי מעמד כלכלי גבוה וחריג בקרב חבריהם הממוצעים שהבליטו את השוני רק סבלו בשל כך.

במקרה שכזה לא מדובר בכבודם ונפשם של הקטינים, אלא בכבוד ונפשו ומעמדו של ההורה המשמורן. באופן כללי, דרישת כבוד ומעמד גבוה מצויה בעיקר אצל מבוגרים יותר, והרי זה בכלל דברי חז"ל ש"קטן פעמים יש לו [בושת] פעמים אין לו", ואינו דומה המבייש את הקטן למבייש את הגדול (עיין בבא קמא דף פו, ב; שולחן ערוך חושן משפט סימן תכ סעיף לז). אצל קטינים מצויה יותר תופעת החיקוי של החברה בה הם נמצאים ולא החרגה שלהם מהחברה.

והרי איננו מדברים בחיוב של האב כלפי אימם של הקטינים אלא בחיובו כלפי ילדיו. אדרבה, טוב תעשה האם אם תרגילם לרמת החיים של בני גילם וסביבתם, טוב יהיה בזה גם לכבודם ולנפשם של הקטינים.

ויעוין בדברי מהר"י קורקוס המובאים לעיל שגם מהם משתמע כעיקרון הנ"ל.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ועיין גם בספר אהבת צדקה לרב אברהם אבידן שליט"א (פרק ו סימן ג, ובמילואים שם) שכתב שאין דין 'די מחסרו' אלא כאשר "במניעת דברים אלה יש לו צער ועגמת נפש שעלולים לפגוע בכריאותו, אף על פי שאין זה בגדר פיקוח נפש ממש, אבל כשרק נמנעת ממנו הנאה – לא".

לאור עיקרון זה, כבר אוכל לומר שדברי הפוסקים שהוזכרו לעיל – הגם שאול, משפטי שמואל והגר"ש ישראלי זצלה"ה – נסובו על צורכי גופם של הקטינים בסוג המזונות ובכמותם, ולא לצורכי כבוד ומעמדם של הקטינים. גובה המזונות המופרזים שנתבעו על בסיס דין זה של 'די מחסרו' בתיק שלפנינו, אינו בנוי על צורכי הגוף בלבד, וכפי שמפורט בכתב התביעה. אשר על כן, לדעתי, המזונות שנקבעו כמזונות זמניים די בהם כדי לספק גם את צורכי הגוף שאליהם התרגלו הקטינים ויש לקבעם כמזונות קבועים.

ואף שנראה לי שדי באמור לעיל, להבהיר את עמדתנו בשאלה שבפנינו אתייחס לציטוט שאותו ציטט כבוד ידידי הרה"ג הנ"ל מדברי סבא דמשפטים רבה של מרוקו בשו"ת הגם שאול, שאומנם הובא גם באוצר הפוסקים (סימן עא) בהקשר שאותו ביקש כת"ר לעשות אבל לעניות דעתי גם ממנו אין הכרח למסקנתו של ידידי:

דברי הרב המחבר הנ"ל לא כוונו כלל וכלל להלכה שבה אנו עסוקים.

כוונתו היא בעיקר לשלול את האפשרות לחייב את האב בתורת צדקה רק בחלק ממזונות ילדיו ואת שאר מזונותיהם ישלימו מהקופה הציבורית, אפשרות שהועלתה בדיון שהיה לפניו.

על כך כתב הרב המחבר שמדיוק לשונו של מרן השולחן ערוך אפשר להסיק שהאב חייב בכל מזונות ילדיו הנצרכים להם, ואף שאם באנו בתורת צדקה לחייב אדם אחר – הראוי ליתן צדקה מבחינת עושרו בדיוק כמו האב המדובר – לא היה אפשר לחייבו להשלים את כל מזונותיהם, שונה הוא חיוב האב בתורת צדקה מאדם אחר. הגאון רבי שאול אבן דנאן בשו"ת הנ"ל לא נחית כלל לדון בשאלה העומדת לפתחנו, אם ניתן לחייב אב ברמת החיים גבוהה במיוחד שלה הורגלו הקטינים, וכפי שאבאר.

דברי הגם שאול שם נסובו על דברי מר"ן בשולחן ערוך (אבן העזר סימן עא סעיף א). שם כתב מר"ן בזו הלשון: "אם היה אמוד שיש לו ממון הראוי ליתן צדקה המספקת להם, מוציאים ממנו בעל כרחו, משום צדקה."

והנה היה מקום להבין שבלשון "צדקה המספקת להם" התכוון מר"ן לצמצם את החיוב שרק כאשר הוא אמוד שיש בידו לספק את כל צרכיהם יש לחייבו (וכפי שהביא משם שופריה דיעקב).

על כך כתב המחבר הנ"ל שאין זה המכוון אלא אדרבה כוונת מר"ן להרחיב את החיוב ולומר שהאב מחויב בכל מה שנדרש לצורך פרנסתם, ואינו רשאי להטיל את צורכיהם על הציבור, ובהתאם ובהקשר לדבריו הקודמים שצוטטו לעיל שחיוב של האב כלפי ילדיו הוא גדול יותר מחיוב של כל אדם אחר בתורת צדקה, ולכן כל מה שנדרש לפרנסתם מוטל על האב. אבל, לעניות דעתי, לא עלה על דעתו לחייב את האב ב'סוס לרכב עליו ובעבד לרוץ לפניו' גם אם הורגלו לכך – לא זה הנושא הנדון שם כלל. השאלה שהובאה לפתחו היא בנוגע לחיובו של אב שהתחמק מלשלם את כל מזונות בנותיו בטענה שהוא ישלם רק חלק ואת השלמת המזונות יטלו מהקופה הציבורית, והרי לפניך לשונו:

הנראה לעניות דעתי שאדרבא לחיובא אתי ההוא מאמר "צדקה המספקת להם", יען דינא הוא באחרים שכפי השגת יד הנותן חובת הצדקה כמו שכתב רבינו הרמב"ם ז"ל (בהלכה ה הנזכרת) ושם באר עוד וזו לשונו:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

וכמה? עד חמישית נכסיו – מצוה מן המובחר, ואחד מעשרה – בינוני, פחות מכך – עין רעה. ואפילו עני המתפרנס מן הצדקה חייב ליתן לאחר.

עד כאן. ואם כן בדרכי הצדקה, אם השיעור הנזכר הספק למקבל הלא טוב, ואם לא יתן השיעור ההוא אף אם לא הספק לו לדי מחסרו, ואף אם התשעה חלקים הנשארים לנותן המה בהרוחה לפרנסתו אפילו הכי לא איכפת ליה, ולא אבעי ליה לספק כל צורכו של עני כי יצא ידי חובתו, ועל אחרים רמיא חיובא לתת גם כן ולשלם לעני, כל זה באחרים שחובתם על הכל, אבל בבנים אין הדבר כן כי אין חובתו על אחרים או על הקופה של צדקה רק אם אין להם אב או קרוב הראוי ליתן להם כמו שכתב הרדב"ז ז"ל (חלק א סימן תכט), ועיין הדרישה (בריש סימן עא ס"ק ג) בשם רמ"א, עיין שם. בכך חובת האב לספק צורכיהם המצטרך כפי יכולתו אף ביותר מהנהו שיעורי של צדקה האמורים בדברי רבינו בהלכות מתנות עניים, ועל זה כיוונו רבותינו במאמרם צדקה "המספקת להם" – לשלול הנהו שיעורי האמורים בתורת הצדקה כי בבנים, אף שמתורת צדקה חייבוהו רז"ל, בתוספת חובה אתמר בהספקת מחייתם כי אין להם על מי להשען מצדקתם של אחרים כי כולם פטורים מהם, כמ"ש וד"ק.

ודברי מורי ורבי הגר"ש ישראל זצ"ל בחוות בנימין (חלק ב סימן מב) – גם מהם אין ראייה לנידון דידן. הם אינם מפורטים ואינם מופיעים אלא כעיקרון כללי. נראה ששם היה מדובר בסכום מזונות שהוסכם בהסכם הגירושין שלא הספיק אפילו לצרכים הבסיסיים של הקטנים. האב בדיון ההוא נשען בטענתו להיפטר על שהאם הסכימה בהסכם הגירושין למזונות נמוכים. השימוש שעשה הגר"ש ישראלי בהאי דינא של "די מחסרו אשר יחסר לו", הוא ביטוי מושאל בלבד, הדיון שם לא נסוב על עיקרון זה כלל ואינו מופיע שם אלא כדי לשלול את טענת האב שכיוון שהאם הסכימה לסכום הנקוב אי אפשר לתובעו יותר. לכן, כל מקרה יהיה לגופו. כלל נקוט בדינו שאין למדים לקבוע הלכה מחודשת מדברים שנאמרים רק בדרך אגב בספרי הפוסקים ואינם הנושא העיקרי באותם הפוסקים.

ומה שהביא כבוד ידידי ממשפטי שמואל (סימן י אות ג) – נראה לעניות דעתי שכוונתו הייתה רק לצורכי גופו ולביטוי מזונות כפשוטם, ולכן לא ציטט בדבריו "סוס לרכב עליו ועבד לרוץ לפניו" אלא את "תרנגולת פטומה", עיין שם. ובלאו הכי, הוא ניהו כתב שנתקשה בדבר הרבה ונצטער על שלא מצא מקור הלכתי מפורש למה שהורגלו בבתי הדין לחייב את העשיר לפי עושרו, בניגוד להלכה המפורשת עד שהוצרך לחדש את דין "די מחסרו", עיין שם שנראה שרק ההכרח הביאו לחדש דין זה, ושם הביא שהגר"ש קרליץ אב"ד פתח תקווה נחלק עליו בזה. ומכל מקום, להרחיב את דבריו לכדי גובה המזונות הנדרשים בתיק שבפנינו, מעבר להגדלת מזונות כפשוטם וכמשמעם, כצורכי הגוף – זאת לא מצאתי שם.

עוד יש להוסיף: מאחר שכל הבסיס לתביעה שלפנינו היא העובדה שהאב אמיד ואמידותו ועושרו של האב שלפנינו היא מכספי תרומות של הציבור הרחב שהגיעו למשפחתו – לעניות דעתי אין זה ברור כלל שמכספים שכאלו המצויים אצל האב ראוי לחייבו לזון את בניו ברמת חיים גבוהה.

כבר מילתי אמורה בקרב ידידי היושבים על מדין בתיק זה שכיוון שמקור הכספים הוא תרומות שנתנו למטרות של קודש ולא לרווחתם של ילדי הנתבע, היה ראוי לנהוג אחרת בכל הנוגע לכספים הללו, ואם היה סיפק בדינו והיה אפשר – חוקית ומעשית – היה ראוי לחלט אותם למטרות שלהן נתרמו. פסיקת בית הדין מזונות גבוהים יותר מצורכיהם הבסיסיים של הקטנים –

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

משמעה הטלת חובת המזונות על התורמים ולא על הנתבע, שהרי אין המכוון לחייב את הנתבע לצאת לעבודה כדי לעמוד בתשלום המזונות שייפסקו אלא להשתמש בכספי התרומות הללו שמקורם הוא מהציבור הרחב ולא משכר עבודה או מרווחי עסקים כלשהם. התורמים הללו בוודאי לא העלו על דעתם שכספי התרומות שלהם ישמשו את ילדי הנתבע, שאינם בחזקתו כלל, כדי שיוכלו לחיות ברווחה כלכלית בניגוד לרצונו של האב, וללא שום קשר לחיזוק עניינים שבקדושה מכל סוג שהוא, שזו הייתה כוונתם בשעת נתינת התרומה.

אני טרם אכלה לדבר, לא אמנע מלכתוב את הדברים הבאים שהם על גבול ההיבט החינוכי המשפטי. לעניות דעתי בכל מה שנוגע להיבטים החינוכיים של הקטינים, שיכולים להיות קשורים גם להיבטים כלכליים, ככל שאין בהם נזק נפשי מוכח לילדים, אין לבית הדין את הסמכות והרשות להיכנס אליהם, והם בתחום הסמכות ההורית הבלעדית.

ויתפרשו דבריי:

הורים אמידים ביותר שיבקשו לחנך את ילדיהם להסתפקות במועט מתוך צפיית פני עתיד שלא להרגיל אותם לחיי מותרות – לא נוכל, כערכאה שיפוטית, להתערב להם בדרך חינוכית זאת, גם אם ייראה לנו אחרת, וגם אם יש להם את האפשרות הכלכלית להרעיף על ילדיהם חיי רווחה גבוהים בהרבה, ובתנאי שאינם מחסרים מילדיהם את צורכיהם הבסיסיים.

לכן, גם אם הורים אלו בתקופה מסוימת הנהיגו את בתייהם לחיי מותרות ופאר, אם יחליטו לשנות את הנהגתם – ותהא הסיבה אשר תהא, הן שינוי סדרי עדיפויות בבית, הן למטרה חינוכית, והן כדי לפתוח ישיבה וכדומה – לא נוכל להחיל על הורים אלו את דיני הצדקה המוזכרים לעיל, ולחייבם להמשיך ולנהל את בתייהם כבעבר, מכוח הדין של 'סוס לרכב עליו ועבד לרוץ לפניו' ומכוח העיקרון של דיני הצדקה של 'די מחסרו אשר יחסר לו'. ההתנהלות הביתית המשפחתית היא בתחום הסמכות ההורית הזקוקה להרבה סיעתא דשמיא להצלחת אמת. יש שניהלו את ביתם ברווחה כלכלית גבוהה ורק הזיקו לילדיהם ויש שהסתפקו במועט ודרכם צלחה ביותר בחינוך לילדיהם. בתחום זה "טוב פת חרבה ושלוה בה מבית מלא זבחי ריב".

ההתנהלות ההורית – גם בתחום הכלכלי, ככל שלא מדובר בהחסרת צרכים בסיסיים מהילדים – אינה ברת התערבות שיפוטית.

ומכאן לתיק שלפנינו: אילו היו בני הזוג ממשיכים בנישואיהם אך היו משנים אפילו בצורה דרסטית את רווחת הילדים לרמות בסיסיות, נראה בעיניי פשוט שלא הייתה לנו סמכות כלשהי להתערב ולהורות להם להימנע משינוי זה. אילו היה מדובר בשינוי שהאם הייתה מבצעת בהיותה משמורנית ומורידה את רמת החיים של ילדיה באופן דרסטי אף שהיו לה מספיק משאבים כספיים להמשיך ברמת החיים מימים עברו – האם היינו מאפשרים השמעת טענה מפי האב שהאם אינה רשאית לעשות כן מכוח דיני צדקה? אתמהא.

"סוף דבר הכל נשמע": מכל האמור נראה לעניות דעתי שיש לדחות את תביעת האם לחייב את האב במזונות גבוהים עד כדי רמת החיים שאותה מבקשת האם להנהיג בביתה, אף שהורגלה לכך גם בעבר, וזאת על בסיס הצטברות כל הנימוקים דלעיל, ובתמצית כלהלן:

א. החיוב של "די מחסרו אשר יחסר לו" – "אפילו סוס לרכב עליו ועבד לרוץ לפניו" אינו אלא בתחילת עניונו של אדם ובירידתו מנכסיו, לא לכל ימי חייו.

ב. חיוב שכזה אינו חיוב קבוע מראש על אדם אמיד לכל ימי עונו של העני, אלא מדי פעם יש לבחון את אמידותו של החייב ואת צורכו של העני.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ג. ייתכן שדין זה לא שייך בקטינים כלל, שכן כל כולו השארת כבודו של אדם על עומדו, מה שלא שייך בקטינים.

ד. מאחר שלקטינים המדוברים יש כדי פרנסתם הבסיסית מדי חודש בחודשו, אינם מוגדרים כעניים ולא חלים כלפיהם דיני צדקה כלל.

ה. התנהלותו של הורה כלפי ילדיו במובן הכלכלי (מעבר לצרכים הבסיסיים) היא בתחום סמכותו ההורית החינוכית הבלעדית ואינה ברת התערבות של גורם שיפוטי – לא מעיקר הדין ולא מתורת צדקה, לא כלפי האם ולא כלפי האב.

ו. לאור האמור, יש לחייב את האב במזונות קבועים בשיעור של המזונות הזמניים.

אשוב ואומר את האמור בראשית דבריי שכל האמור זה במסגרת הדיון אם ניתן להוציא פסק דין מחייב פסק דין הניתן לאכיפה, אבל ייתכן שעל דרך המוסר היושר והטוב יש לדבר על ליבו של האב שלא יחסיר מילדיו כל אשר יצטרכו, וכפי יכולתו.

כך נראה לעניות דעתי וצור ישראל יצילנו משגיאות, אכ"ר.

הרב ציון לודאילוז

ראיתי דברי ידיד נפשי הרה"ג ציון לודאילוז שליט"א. על אף טוב טעמים והיותם מצוינים כלז שבשדרה, על משמרת אעמודה ואבאר משנתי על סדר דבריו בעניינים שלא נזכרו בגוף דבריי.

חידש הרה"ג שליט"א: "החיוב של 'די מחסרו אשר יחסר לו' – 'אפילו סוס לרכב עליו ועבד לרוץ לפניו', אינו אלא בתחילת עניותו של אדם וכירידתו מנכסיו לא לכל ימי חייו."

ראיה לדבריו הביא מהמאירי (בבא בתרא דף י"ע"ב). ימחל כת"ר אך דברי המאירי בעניין אחר נאמרו וביאור דבריו הוא שהחיוב של "די מחסרו" אינו כולל חיוב להעשירו.

זו לשון הרב המאירי (שם):

התבאר בפרק מציאת האשה על מצות הצדקה שאם כח היכולת מגיע לכך שהיא עד שימלא חסרונו בכסות ובדירה וכלי תשמיש ולהשיאו אשה, ואם היא אשה להשיאה לאיש, ואם היה דרכו לרכוב על סוס ולרוץ עבד לפניו אין מדריכין אותו ממקום למקום אלא על דרך זה שהוא רגיל בו. ומכל מקום, כיון שנתמלא חסרונו אי אתה מצווה להעדיף לו עד שלא יצטרך לשאול – לפרנסו אתה מצווה ולא לעשרו.

דומה שדבריו ברורים ואינם עניין לנדון דידן. זהו גם ביאור דברי מהר"י קורקוס שהביא הרב.

ואם כן לא מצאנו מקור התומך בדברי הרב ומסברתו הרחבה אמרם.

ולעניות דעתי המעיין בדברי מר"ן יראה שאין כל חילוק בין דין "די מחסרו" לדין צדקה הכללי.

כתב בשלחן ערוך יורה דעה הלכות צדקה (סימן רמח סעיף א):

כל אדם חייב ליתן צדקה, אפילו עני המתפרנס מן הצדקה חייב ליתן ממה שיתנו לו. ומי שנותן פחות ממה שראוי ליתן, בית דין היו כופין אותו ומכין אותו מכת מרדות עד שיתן מה שאמדהו ליתן, ויורדים לנכסיו בפניו ולוקחין ממנו מה שראוי לו ליתן.

בסימן שלאחריו (סימן רמט סעיף א) כתב מר"ן:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

שיעור נתינתה: אם ידו משגת – יתן כפי צורך העניים.

ואם אין ידו משגת כל כך: יתן עד חומש נכסיו – מצוה מן המובחר ואחד מעשרה – מדה בינונית.

ובסימן הבא (סימן רנ סעיף א) כתב:

כמה נותנין לעני? "די מחסרו אשר יחסר לו". כיצד? אם היה רעב, יאכילוהו. היה צריך לכסות, יכסוהו. אין לו כלי בית, קונה לו כלי בית. ואפילו אם היה דרכו לרכוב על סוס ועבד לרוץ לפניו כשהיה עשיר, והעני, קונה לו סוס ועבד. וכן לכל אחד ואחד לפי מה שצריך. הראוי לתת לו פת, נותנים לו פת. עיסה, נותנים לו עיסה. מטה, נותנים לו מטה. הראוי ליתן לו פת חמה, חמה. צונן, צונן. להאכילו לתוך פיו, מאכילין. אין לו אשה ובא לישא, משיאין לו. ושוכרים לו בית ומציעים לו מטה וכלי תשמישו, ואחר כך משיאין לו אשה.

כלל מר"ן בסעיף אחד את כל האופנים של צדקה. כשם שחיוב "להאכילו" אינו תלוי זמן ומקום, הוא הדין לעניין סוס לרוץ לפניו וכיוצא בזה. על דרך זה מתבארים דברי הרמב"ם (הלכות מתנות עניים פרק ז הלכה ג).

עוד השיג הרב על דברינו וכתב שלא ניתן לחייב את האב מעתה בסכום המזונות העתידי, ורשאי הוא ליתן כספו לכל מה שיחפוץ, שחיוב האב לילדיו הוא חיוב מתחדש מעת לעת, אף בחיוב מזונות ילדים מעיקר הדין, וכל שכן בחיוב צדקה.

לדעתי אין הדבר כן. חיובו של האב במזונות ילדיו כדי מחסורם, אינו חיוב כבעל חוב, אלא ממצוות הצדקה הוא. כפי שהראינו לדעת לעיל, חיוב זה מוטל על האב ואינו רשאי להטילו על הציבור, ממילא פשוט שמצוותו כוללת את כל תקופת חיובו במזונותיהם לכל אורך תקופה זו, והדין הוא שיש למשכנו על חיובו בצדקה, שכאמור הוא היחידי המחויב בו.

על גוף דברי כת"ר אני תמה, וכי אין הדבר מעשים בכל יום שפוסקים בתי הדין חיוב מזונות לשנים שיבואו, אף כשאינם קטני קטנים ואף למאן דאמר שחיובם מדין צדקה בלבד ולא מתקנת הרבנות הראשית.

אחזור ואומר שהסכום של 2,500 ש"ח לכל אחד מהילדים, שלדעתי יש לחייב בו את האב, אינו עונה על כל צורכי הילדים כפי שהורגלו להם ואינו כולל אירוח במלונות פאר ונסיעות לחו"ל שהורגלו להם וכיוצא בזה, אלא הוא הגדר התחתון שאליו הורגלו, וכמו שכתבתי שמדין צדקה אין להוציא מהאב מספק.

על כן דעתי היא כאמור לעיל.

הרב אליהו אריאל אדרי

קראתי את דברי ידידי בהערותיו – הארותיו על דבריי, ואף אני על משמתי אעמודה, ואתיחס לשתי הערותיו לפי סדרן.

על השגתו הראשונה ביחס למה שכתבתי שדין "די מחסרו אשר יחסרו לו" במשמעו הקיצוני הוא רק בסמוך לירידתו מנכסיו של העשיר ולא לכל ימי חייו, וכת"ר כתב שזה לא נמצא במאירי ובמהר"י קורקוס שצינתי.

הן אמת, לא אחד שעיקרון זה כתבתי מסברא דנפשאי, שנראית לי כמסתברת ביותר, אלא שחיפשתי לו בניין אב מפורש כדי להישען עליו, ולזה כוונתי דבריי – שעיקרון זה מתפרש הוא מתוך דברי המאירי ומהר"י קורקוס, אף שלא כתבום במפורש, וכלהלן.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

הנה, אי־הימצאו של עיקרון זה מפורש בספרי הפוסקים אינו ראייה לסותרו, שכן חיוב צדקה מעכשיו לטווח ארוך, לאורך ימים ושנים, כמדומני, שלא מצאנוהו כלל – שנחייב מאן דהוא ליתן צדקה לעני כלשהו מעכשיו למשך שנים מרובות – מלבד חיוב מזונות לקטנים (ולפי דברי ידידי גם לקטני קטנים מדין "די מחסרו"), שאנו מחייבים את האב מדין צדקה, כבר מעתה, לזונם למשך שנים מרובות, וכפי הנהוג בבתי הדין.

לעניות דעתי, זו הסיבה שלא נמצא בספרי הפוסקים את העיקרון הנ"ל, שכן לעולם לא מחייבים מעתה את העשיר ליתן לעני את כל מה שיצטרך בעתיד. כל החיוב הוא בשעתו ובשעת שאילתו של העני, בהתאם לצרכיו באותה העת. ו"סוס לרכב עליו ועבד לרוץ לפניו", זה מה שהיה נצרך לו באותה העת, וכן הדוגמאות האחרות המופיעות בסוגיה שם.

זהו שכתבתי שלפי זה מתפרשים אף דברי המאירי שנסובו על דין "די מחסרו", ש"אי אתה מצווה לעושרו" היינו להעניק לו כבר מעתה שיהיה לו העושר מצוי בידו באופן "שלא יצטרך לשאול עוד". ומשמעות הדברים היא שגם אחרי שנעניק לו את הצדקה הנצרכת עדיין יצטרך לשאול עוד, ולחזור על פתחי נדיבים. לעניות דעתי הוצרך המאירי לביאורו, שכן הוקשה למאירי אמאי הוזה אמינא שנתחייב לעשרו, והלוא בצדקה עסקינן, ואת זה יישב שהכוונה היא דהוזה אמינא שנעניק לו כבר מעתה את כל צורכו לכל העתיד שזה קרוי "לעושרו" לעניינו – קא משמע לן שזה לא נכלל בכלל מחסורו, שלא הייתה הכוונה למעט שלא נרעיף עליו עושר שאין בו צורך לחייו ולצרכיו מחייתו של עכשיו, שזה לא בעי קרא כלל למעוטי, אלא שבא המיעוט לומר שלא נעניק לו כבר מעכשיו את כל הנצרך לכל ימי חייו לעתיד, ומיעוט זה הוצרך דווקא במקום שנתחדש הדין של "די מחסרו". בכל חיוב צדקה רגיל לאדם עני לא צריך למעט שלא נעשירנו – וכי מניין הוזה אמינא שנעשירנו? רק כיוון שנתחדש דין של "די מחסרו" שמחויבים ליתן לעשיר שירד מנכסיו גם מעבר לצרכים הבסיסים וליתן לו כפי הרגלו בימי עושרו – הוצרכנו למיעוט זה. כך מתפרשים גם דברי מהר"י קורקוס הנ"ל.

ממילא, בכלל דבריהם דברינו, שאין דין "די מחסרו" מחייב נתינה מעתה לאורך ימים ושנים אלא בכל עת, נבחן מהו "די מחסרו". באופן טבעי, ירגיל העני את עצמו לרמת חיים מקובלת ונמוכה יותר משנהג בימי עושרו. זה נכון בכל עשיר שירד מנכסיו שבין כה אין חיוב הצדקה מעכשיו לאורך שנים, ובנוגע לקטינים שאנו באים מעתה לחייב את אביהם במזונותיהם עד שיגדילו, ואיננו דנים בחיוב בכל תקופה מחדש, הרי שעל פי אותו הטעם ואותו ההיגיון כתבנו שאין לנו לקצוב את מזונותיהם הגבוהים כדין די מחסורם למשך שנים בקצבה קבועה מראש, אלא לדרג את החיוב עד שירגילו עצמם ברמת חיים המצויה בבני גילם וחברתם מבלי לפגוע בנפשם, מה שהיה קורה באופן טבעי בכל עשיר שנפל מנכסיו הנזקק לצדקה של די מחסרו, שהרגלו היה משתנה עם הזמן. וכל זה, גם אלו יישמנו את דין "די מחסרו" גם לחיוב מזונות של קטינים, שבלאו הכי, אנו חלוקים על עצם ההשוואה.

ובאשר להערתו השנייה, שכתבנו שאין לשעבד נכסיו של אדם מעתה לחיוב צדקה למשך שנים מרובות, וכת"ר העיר על דבריי "אני תמה וכי אין הדבר מעשים בכל יום שפוסקים בתי הדין חיוב מזונות לשנים שיבואו אף כשאינם קטני קטנים ואף למאן דאמר שחיובם מדין צדקה בלבד": כמדומה לי שלא הבהרתי את דבריי דיים. לא על עצם החיוב נסובו דבריי אלא על הנחת היסוד לחיוב, ואם הנחת היסוד נפלה, חיוב מניין?

כאשר מחייבים מזונות מדין צדקה, לפי הכנסותיו של האב משכר עבודה, אנו מניחים שזהו שכרו הקבוע וגם בעתיד תעמוד לפניו הכנסה זו ועוד יותר גבוהה ממנה, בהתאם לעליית השכר, ורק על בסיס הנחה זו אנו מחייבים גם חיוב עתידי. לכן, ברור שאם יוכיח האב שהכנסותיו קטנו

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ועל פי הכנסותיו העכשוויות אין לנו לחייבו את החיוב המקורי, נתחייב להפחית מגובה מזונותיו המקוריים שנקבעו רק מכוח מדין צדקה. לא יהיה ניתן לחייבו יותר ולמצוא מקורות הכנסה נוספים רק כדי שיוכל לעמוד בחיוב הצדקה שחויב בו מראש. ובנידון דידן, שכל הנחת היסוד לחיוב היא לא על בסיס שכר עבודה כל שהוא (בהיות האב 'אברך', שהרי הגרסה שהאב משתכר כראש ישיבה משכר עבודה לא נתקבלה על ידינו, ולא מיניה ולא מקצתיה, וד"ל) אלא על הכסף המצוי בידי האב כעת, ושהוא מצהיר בפנינו שנועד למטרה אחרת ושהוא מתכוון לעשות בו שימוש אחר, הרי שיוכלים אנו לחייבו מדין צדקה רק במה שנוגע לזמן הקרוב. אם באים אנו לחייב אותו חיוב צדקה לשנים רבות על בסיס הכסף המצוי בידו עכשיו, זה בעצם לשעבד את הכסף הזה לחיוב צדקה שיחול עליו רק בעתיד, ובכך למנוע ממנו להשתמש בכסף הזה למטרות אחרות, ועל זה תמהתי: זה מניין לנו, למנוע ממנו שימוש אחר בכסף כדי שיוכל לקיים בו חיוב בצדקה שעדיין לא נתחייב בו? (ולא אמנע מלומר שגם אם נתבקשנו לעקל כספים בכל תיק אחר לצורך חיוב מזונות שמקורם בדיני צדקה, שהחיוב בהם ייווצר רק בעתיד הרחוק, היה נראה לעניות דעתי שיש לדחות את הבקשה, ש"אם מנה" – חיוב למנה – "אין כאן", "משכון" – חיוב למשכון – "מניין?")

מכל מקום, דבריי נסובו גם ובעיקר על החישוב שעשה כת"ר בנוגע לסכום המצטבר של המזונות מעתה ועד הגיעם של הקטינים לגיל שמונה-עשרה, והשוואתו לסכום המצוי עתה בידו של האב. ולפי דעתי, אין לנו בצדקה אלא שעת החיוב ותו לא.

ועל הכול נימא דדבריי ומסקנתי ממה שנראה לעניות דעתי, היו מהצטברות כל הטעמים שמנתי לעיל, ואף שהערותיו – הארותיו של כת"ר עוררוני לחידוד והבהרת הדברים, עדיין נראים הם בעיניי מסתברים ביותר.

הרב ציון לודאילוז

לפנינו תביעת מזונות קטינים. השאלה ההלכתית אשר לפנינו היא אם יש לחייב את האב בסכום העולה על כדי צורכיהם ההכרחיים של הקטינים, וזאת, נוכח רמת החיים הגבוהה לה הורגלו כמו גם נוכח יכולותיו הכלכליות של האב.

עובדות והליכים

הצדדים נישאו זה לזה כדת משה וישראל בשנת תשס"ו (2006). היו אלו נישואין ראשונים לשני הצדדים. מנישואין אלו נולדו לצדדים בן ובת, כיום, כבני עשר ושבע. במהלך הנישואין, נשא האב את התואר המכובד 'ראש ישיבת [...]' כאשר הוא מחלק את זמנו בין שהות בבית ובין מסעות תפילה במקומות הקדושים ובקברות הצדיקים, בעוד האם מתפקדת כעקרת בית במשרה מלאה.

הצדדים נהנו מרווחה כלכלית מופלגת. מזונותיהם כמו גם צורכיהם האחרים, סופקו ביד רחבה על ידי אבי האב, היה בידם סכום עתק של מתנות חתונה, כאשר בנוסף מקבל האיש מדי חודש בחודשו מענק כספי בסך 10,000 דולר ארצות הברית, לצד מענקים כספיים גדולים נוספים בערבי חגים ובהזדמנויות מיוחדות.

בני הזוג ניהלו אורח חיים ראוותני הכולל: מגורים בדירה מרווחת המרוהטת בריהוט יוקרתי לרבות ספות איטלקיות מיובאות המעוטות בציפויי זהב; רכישת בגדים, שעונים ומנעלים של מיטב היצרנים והמעצבים; שימוש ברכבי פאר יוקרתיים עם נהג צמוד; טיסות לחו"ל במחלקת עסקים, וחופשות תכופות במיטב מלונות היוקרה בארץ.

לא למותר לציין כי לצד עניין מזונות הילדים, צריך בית הדין להכריע בחלוקת רכוש הצדדים. מצבת הנכסים נשואת הדין כוללת שתי דירות, האחת ב[א'] והשנייה בפרויקט [...], כמו גם סכום

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

העולה על 3,000,000 ש"ח שנחסך ונצבר במהלך חיי הנישואין. בעוד האם טוענת לעניין הרכוש: 'חציו – שלי' טוען האב מנגד: 'כולו (כמעט) – שלי'.

הצדדים נפרדו בתחילת שנת תשע"ד (אוקטובר 2013) והתגרשו בניסן תשע"ד (אפריל 2014). ושוב חוזים אנו באמיתת דבריו של החכם מכל אדם על "טובה פת חרבה ושלוחה בה", ועל "עושר השמור לבעליו לרעתו".

ברקע הפירוד והגירושין תלונות קשות של האישה בדבר אלימות והתעללות. בתחילה הוגש כנגד האיש כתב אישום חמור שכלל עשרות סעיפים. בסופו של יום, צומצם כתב האישום, ובמסגרת עסקת טיעון הורשע האיש על פי הודאתו, ונגזרו עליו ארבעה חודשי עבודות שירות לצד תשלום פיצויים לאשתו בסך 120,000 ש"ח, מלבד תשלום תוספת כתובה במלואה בסך 52,000 דולר ארה"ב.

לדאבון לב, מזה למעלה מארבע שנים קיים נתק מוחלט בין האב וילדיו. מאז הפירוד ועד לסיום ההליכים הפליליים ונוכח כתב האישום שייחס לאב גם התנהלות אלימה כנגד ילדיו, הייתה מניעות לקיום הסדרי ראייה בלתי מפוקחים, כאשר האב מתנגד בכל תוקף לקיום הסדרי ראייה במסגרת מרכז קשר גם במחיר ניתוק המוחלט מילדיו.

זה למעלה משנה אין כל מניעה שהאב יקיים הסדרי ראייה משמעותיים עם שני ילדיו. בית הדין אף פעל בעניין, ובהסכמת הצדדים מינה מומחה בעל שיעור קומה לשיקום הקשר ההורי.

דא עקא, מסיבות עלומות לא פנה האב אל המומחה. נוכח החלטות חוזרות של בית הדין המורות לאב להבהיר את פשר התנהלותו, הגיש בא כוחו, עו"ד ע' דיבון, הודעות (האחרונה שבהן ביום ט"ו בטבת תשע"ח – 2.1.2018) ולפיהן האב אינו מעוניין בשלב זה לחדש את הקשר עם ילדיו כאשר העניין 'מורכב ולא פשוט'.

טענות הצדדים

טענות האם

האם מבקשת שבית הדין יחייב את האב במזונות קבועים בסך 15,000 ש"ח. את בקשתה מבססת האם על רמת החיים הגבוהה שבה חיו הצדדים וילדיהם; על עושרו המופלג של האב; על צרכי הקטינים שהורגלו לרמת חיים גבוהה ועל החסך הקריטי בדמות אב שיבוא לידי ביטוי גם באי הענקה כלכלית מעבר לחיוב שייקבע.

טענות האב

האב טוען על פי דין חובתו לספק את צרכיהם הבסיסיים של הילדים בלבד ואין כל מקום להשית עליו חיוב גבוה יותר בשל עושרה של משפחתו. עוד טוען האב כי רמת החיים הגבוהה בה חיו הצדדים, התאפשרה בשל תמיכה קבועה של בית אביו ואין בכך מאומה כדי להשליך על גובה מזונות הילדים.

לדברי האב, גם המזונות הזמניים בסך 3,000 ש"ח גבוהים מדי ומאפשרים לאם להתעשר על חשבוננו 'ולשלשל את רובם לכיסה' כאשר לילדים חרדים 'אין כמעט הוצאות' (כך במקור). האב מבקש כי מזונות הילדים יועמדו על סך 750 ש"ח לכל ילד.

דין והכרעה

בית הדין מחייב מזונות ילדים על פי דין תורה הכתובה והמסורה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

הלכה פסוקה כי האב חייב במזונות ילדיו עד שיהיו בני שש ואפילו אינו אמוד (שולחן ערוך אבן העזר סימן ע"א סעיף א; בית שמואל שם ס"ק א). על פי תקנות הרבנות הראשית בראשות הגרי"א הרצוג והגר"מ"ח עוזיאל זצ"ל, הורחב החיוב עד גיל חמש עשרה. בתקנה מאוחרת יותר הורחב החיוב עד לגיל שמונה עשרה.

דבר פשוט וברור הוא שבכלל חיוב המזונות גם חיוב בכסות ובמדור ובהוצאותיו, אך יחד עם זאת, גם פשוט וברור כפי שכתבו הפוסקים כי החיוב אינו לפי עושרו של האב אלא כפי צורכם של הילדים (שולחן ערוך אבן העזר סימן ע"ג סימן ו; בית שמואל שם ס"ק ה; באר היטב סימן ע"א ס"ק א)

בסוגיות התלמוד ובמפרשיו, כמו גם בדברי הפוסקים ראשונים ואחרונים, לא מצוינה התייחסות ישירה לאפשרות לחייב אב בעל יכולת כלכלית מעבר לצרכים ההכרחיים כשהילדים הורגלו לרמת חיים גבוהה יותר.

הגר"ב ורנר זצ"ל, אב"ד תל אביב לפני כשני דורות, העיד בספרו משפטי שמואל (מהדורא בתרא סימן י אות ג) שלמעשה נוהגים בבתי הדין להתחשב ברמת חיי האב ולא מקציבים לכולם שיעור אחיד, אלא העשיר לפי עושרו והעני לפי עונויו. הגר"ב ורנר כתב שנצטער והתקשה הרבה ביישוב מנהג בתי הדין, ולאחר העיון רחש ליבו לומר שיסוד המנהג הוא שלצד החיוב היסודי של אב במזונות ילדיו כשהם קטנים קיים חיוב סיפוק מזונות נוסף של אב כלפי ילדיו מתקנת חכמים מדין צדקה, ובצדקה אין קנה מידה אחד לכולם, אלא 'עני בן טובים' – נותנים לו לפי הרגלו כמו שמבואר ביורה דעה (סימן רנ סעיף א), ולכן יש לחייב לאב לספק לבנו "די מחסרו אשר יחסר לו" כמו שהורגלו, ובניו הקטנים קודמים לכל צדקה לאחרים. הגר"ב ורנר הביא כי הגר"ש קרליץ זצ"ל, אב"ד פתח תקווה, השיג על דבריו אך למרות ההשגה האריך ליישב ולבסס את מנהג בתי הדין וסיכם את דבריו בכתבו: "אב שהרגיל את בנו ברמת חיים גבוהה, גם כאשר אינו בביתו בהחזקתו והוא בהחזקת אמו, חייב לתת לו מזונותיו וכל צרכיו לפי רמת החיים שהרגילו בביתו."

כך גם נקט בפשיטות הגר"ש ישראלי זצ"ל (פד"ר ט עמ' 263) בכתבו:

אכן חיוב נוסף יש על האב לזון את הילדים מדין צדקה [...] בזה צריך לדון לפי הרגל הבן, שזה בגדר "אשר יחסר לו" וגם בפחות מבן שש האב חייב בזה נוסף על חיובו מכח התקנה.

נציין כי גם הגרי"א הרצוג זצ"ל וחברי בית דינו הגר"ע הדאיה זצ"ל והגרי"ש אלישיב זצ"ל נקטו בפשיטות (פד"ר ב עמ' 8) שיש מקום לחייב אב בחיוב מעבר לצרכים ההכרחיים של בת קטינה פחותה מבת שש, כשהדבר בגדר מחסורה אשר יחסר לה, וכשהוא בעל יכולת כלכלית, ואלו דבריהם:

אולם כל זה הוא כשאנו באים לדון על חיובו של האב במה שהוא מחויב מצד הדין, אבל יש חיוב נוסף על האב וזה במקרה שהוא אמיד [...] וזה מדין צדקה [...] כי קנה המידה של חיוב צדקה הוא "די מחסרו אשר יחסר לו".

חברי, הרה"ג אליהו אדרי שליט"א והרה"ג ציון לוז שליט"א, הרחיבו מאוד והפליאו בכתיבת חוות דעת מקיפות בטוב טעם ודעת, ובמשא ומתן כדרכה של תורה, בסוגית חיוב אב במזונות ילדיו מדין צדקה מעבר לחיובו מעיקר הדין – די מחסורם אשר יחסר להם. בעוד הרה"ג א' אדרי שליט"א ביסס חיוב זה והרחיב מאוד את האפשרות לחייב אב בסיפוק צורכי ילדיו כפי שהורגלו בביתו, לרבות חיובו במימון צורכי מותרות, הרה"ג רבי ציון לוז שליט"א נטה לצמצם מאוד חיוב זה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ברובד ההלכתי העקרוני מסכים אני לדעתו של הרה"ג א' אדרי שליט"א, אך ברובד היישומי קרוב אני יותר לדעתו של הרה"ג צ' לוז שליט"א – כוותיה אך לא מטעמיה.

אפרש את דבריי:

מצוות הצדקה לתת לעני "די מחסרו" אשר יחסר לו לפי צרכיו ולפי הרגלו (שולחן ערוך יורה דעה סימן רנ סעיף א).

דין כללי זה בהלכות צדקה חל גם ביחס לחיובו של אב בסיפוק צורכי ילדיו מדין צדקה. הקף החיוב הנוסף של האב מדין צדקה נגזר מהצרכים של הילדים (ונדגיש: עסקינן בצרכים שהם מעבר לצרכים הכרחיים שחיובם מוחלט) כמו גם מהרגלים שנוצרו בשל רמת החיים אשר הנהיג האב בביתו, אף שיש בהם משום פינוק, וככל שיצטערו הילדים בחסרונם (ראה: ספר צדקה ומשפט להגרי"י בלוי פרק ג סעיף א בהערה).

מכל מקום, כל מקרה ומקרה וכל משפחה ומשפחה צריכים בחינה מדוקדקת לגופם ובהתאם לנסיבותיהם.

יישום הדין בעניינם של הצדדים

ומן הכלל אל הפרט: הצדדים חיו ברמת חיים גבוהה מאוד כדרך עשירים מופלגים. אפשר לקבוע כי האב הוא אדם אמיד מאוד, שכן יהיה מה שיהיה פסק הדין הרכושי בעניין הצדדים, יישארו בידי האב עתודות כספיות בשווי מיליוני ש"ח, ולא נטען בשום שלב בהליך שעתודות כלכליות אלו נצרכות לקיומו השוטף. הטענה שהעתודות הכלכליות נועדו לשם 'הקמת מוסדות', תמוהות מאוד, ולא עולות בקנה אחד עם טענות האב ובאי כוחו במהלך הדיונים כי אינו בר הכי.

מכל מקום, על אף אורח החיים הראוותני שניהלו הצדדים והעתודות הכלכליות אשר לרשותו של האב, נוכח העובדה ששני הילדים היו קטני קטנים בשעת הפירוד, החיוב מדין "די מחסרו" אשר יחסר לו מוגבל בהיקפו.

ככל שעסקינן בקטני קטנים, ואין הבדל אם הם בני שלוש או שש, רמת החיים הגבוהה של הוריהם משליכה על צרכים והרגלים יתרים בסיסים, כגון: מזון איכותי בשפע, תנאי מגורים ראויים, בגדים ומנעלים ראויים, בית מחומם היטב בחורף וממוזג בקיץ, ואפילו 'פינוקים קטנים' מדי פעם בדמות עוגת בוקר או מנת פיצה.

יש להבהיר: ילדים קטנים אינם נהנים מבגדי מותגים ומעגלות יוקרתיות. מכך נהנות, כפי הנראה, אימותיהם. ילדים קטנים אכן נהנים מנופש משפחתי וחוייתי עם הוריהם, אך אחת היא להם אם הנופש יתקיים במלון יוקרה בניו יורק, או ב'צימר' פשוט ברמת הגולן.

נוכח העובדה כי הצדדים נפרדו בעוד הילדים קטני קטנים, ההרגל לצרכים יתרים בסיסיים משליך על חיובו של האב גם לכשיגדלו הילדים. אני מעריך את ההוצאה על סיפוק צרכים יתרים אלו בשליש מעבר לצרכים ההכרחיים.

מאחר שאנו נוהגים, על דרך כלל, לכמת צרכים הכרחיים הכוללים מזון, כסות והוצאות מדור בסכום של 1,200 ש"ח, במקרה אשר לפנינו יש לחייב את האב לשלם 1,800 ש"ח לחודש למזונות כל אחד משני הילדים.

האב חייב מעיקר הדין במדורם של הילדים. האם שכרה דירה לאחרונה, עם נישואיה השניים. חישוב מדויק של חלקם של הילדים בעלות מדור אותה חלוקת אימם עם בעל חדש ולעיתים אף עם ילדיו מנישואין קודמים, קשה ואולי אף אינו אפשרי. לאחר שיקול דעת, יועמד חיוב המדור

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

החודשי עבור שני הילדים על הצד הנמוך והאב ישלם לאם סך 1,500 ש"ח לחודש עבור חיובו במדור ילדיו.

על פי דין, חייב אב במלוא עלות חינוך ילדיו כמו גם הוצאות רפואתם ככל הנדרש. מסיבות שאינן ברורות, ואולי בשל הנוהג אשר הונהג בערכאות אזרחיות, נהגו בתי הדין לחלק את הוצאות החינוך והבריאות בין שני ההורים.

במקרה אשר לפנינו, בחר האב מסיבות עלומות להתנתק מילדיו והתנער מכל מחויבות ואחריות הורית, כאשר הוא משליך את עול גידולם וחינוכם על האם באופן מלא. האב גם מתנער ממצוותו וחובתו ללמד את בנו תורה. בנסיבות אלו, יש לחייב את האב במלוא הוצאות החינוך של הילדים, לרבות עלות חונך שילמד עם הבן תורה ושימלא את מקום אביו המצווה והמחויב בכך על פי דין (ראה שולחן ערוך יורה דעה סימן רמה סעיפים א'וד') בנוסף יישא האב במלוא הוצאות בריאות שאינן מכוסות על ידי הביטוחים השונים.

הרב שלמה שטסמן – אב"ד

פסיקתא

בהתאם לנימוקים המפורטים לעיל, בהתחשב בדעות השונות ועל פי כללי ההלכה, בית הדין פוסק כדלהלן:

- א. האב ישלם לאם למזונות כל אחד משני הילדים, סכום חודשי של 1,800 ש"ח ובסך הכול 3,600 ש"ח לחודש. בנוסף, ישלם האב לאם סכום חודשי בסך 1,500 ש"ח עבור מדורם של הילדים.
- ב. האב יישא בהוצאות חינוכם של הילדים במלואן, לרבות עלות חונך שילמד עם הבן תורה וימלא בכך את מקום אביו המחויב והמצווה בכך על פי דין.
- ג. האב ישלם במלואן הוצאות בריאות שאינן מכוסות על ידי הביטוחים הרפואיים השונים.
- ד. חיובי המזונות צמודים למדד. התשלום יבוצע עד לעשירי לכל חודש.
- ה. חלות חיוב המזונות עד הגיע כל אחד מהילדים לגיל שמונה עשרה.

פסק הדין מותר לפרסום לאחר השמטת פרטי הזיהוי של הצדדים.
ניתן ביום י"ד בשבט התשע"ח (30.1.2018).

הרב אליהו אריאל אדרי

הרב ציון לודאילוז

הרב שלמה שטסמן – אב"ד

עותק זה עשוי להכיל שינויי ותיקוני עריכה